

Keuzewijzer Onderwijsaanbod Afval en zwerfafval

Juli 2016

Lichte Bries en Public Result B.V.

In opdracht van Rijkswaterstaat, Gemeente Schoon

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Gemeente Schoon

Kenniscentrum zwerfafval

Postbus 11649

2502 AP Den Haag

Tel: 070 – 3468816

e-mail: info@publicresult.nl

www.publicresult.nl

Opdrachtnummer: MENUS15

©Copyright Public Result 2016. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

1. Inleiding	4
1.1 Indeling	4
1.2 Ondersteuning	5
2. Aanbod voor alle scholen	7
2.1 Programma's voor de hele school (tabel 1)	7
2.2 Samenwerking met andere partijen	8
3. Lesmaterialen voor het basisonderwijs	10
3.1 Lesmateriaal voor alle groepen	11
3.2 Onderbouw	12
3.3 Middenbouw	13
3.4 Bovenbouw	14
4. Lesmaterialen voor het voortgezet onderwijs	16
4.1 Algemeen	16
4.2 Lesmaterialen per vak	16
4.3 Lessen en projecten op schoolniveau	19
4.4 Maatschappelijke stages en profielwerkstukken	20
Bijlagen	22
Bijlage 1 materialen voor basis en voortgezet onderwijs	23
1. Programma's voor scholen	23
2. Gastlessen en excursies van gemeenten en afvalverwerkers	24
3. Excursies	27
4. Gastlessen	28
5. Opruimacties met en zonder les	30
6. Creatieve lessen	32
7. Digitale ondersteunende materialen	34
8. Overige ondersteunende materialen	36
Bijlage 2 lesmaterialen basisonderwijs	37
9. Lessen voor alle groepen	37
10. Lessen voor de onderbouw (groep 1-4)	37
11. Lessen voor de middenbouw (groep 5-6)	40
12. Lessen voor de bovenbouw (groep 7-8)	42
Bijlage 3 voortgezet onderwijs lesmateriaal en activiteiten	47
13. Lesmaterialen	47
14. Vakoverstijgende lessen en projecten	50
15. Maatschappelijke stages	51

1. INLEIDING

Afval wordt door veel mensen als hinderlijk ervaren, zwerfafval kan dieren schaden en kan leiden tot plastic soep. Bovendien kost zwerfafval de samenleving geld in reinigings- en inzamelingskosten. Door afval te scheiden, leerlingen bewust te maken van de effecten en gevolgen van afval en zwerfafval en de mogelijkheden om afval te gebruiken als grondstof voor nieuwe producten kan een school leerlingen aanzetten tot minder vervuilend gedrag. Door leerlingen minder of geen verpakkingen mee naar school te laten nemen en geen zwerfafval te laten veroorzaken kan een school de relatie met de buurt verbeteren en kosten besparen.

In opdracht van Rijkswaterstaat Leefomgeving en Gemeente Schoon is een inventarisatie gemaakt van lesmateriaal over afval, zwerfafval, plastic soep en recycling voor basis en voortgezet onderwijs. In november 2015 zijn meer dan 700 Nederlandse lesmaterialen en activiteiten gevonden. Op basis hiervan is de voorliggende keuzewijzer opgesteld. Deze keuzewijzer helpt je om sneller te vinden wat je zoekt als docent of bestuurder in het basis- en voortgezet onderwijs aan de slag wilt met het thema afval.

De keuzewijzer is zo opgezet dat je snel inspiratie vindt voor een goede les of aanpak voor jouw eigen school en jouw eigen klas. In de keuzewijzer worden lesvoorbeelden, lesideeën uit andere projecten en aanknopingspunten voor vakken besproken.

Veel gemeenten zien scholen als belangrijke partner om bewustwording en gedragsverandering bij jongeren ten aanzien van (zwerf) afval te bereiken. Zij gaan graag met je in gesprek hoe een structurele samenwerking vorm kan krijgen. Hiervoor kun je contact opnemen met de afdeling milieu, buitenruimte of educatie van jouw gemeente.

1.1 INDELING

De keuzewijzer bestaat uit drie hoofdstukken waarin wordt ingegaan op het aanbod van lesmaterialen en activiteiten. De hoofdstukken zijn ingedeeld in een aanbod voor alle leeftijden, aanbod basisonderwijs en aanbod voortgezet onderwijs.

In ieder hoofdstuk zijn lesvoorbeelden opgenomen. Deze voorbeelden zijn gekozen omdat ze verder gaan dan alleen kennis overdragen. Het zijn bijvoorbeeld lessen die ook handelingsperspectief bieden aan leerlingen, zoals het geven van je mening, een stuk schrijven en onderzoek doen. Het kan gaan om lessen die het concept afval laten aansluiten bij de leefwereld van de leerling waardoor de kans dat de les bijdraagt aan gedragsverandering groter wordt.

In drie bijbehorende bijlagen zijn in totaal vijftien tabellen opgenomen waarin de lesmaterialen en activiteiten kort worden beschreven naar thema, naam, omschrijving en aanbieder. Waar mogelijk is in de tabellen een internetlink opgenomen voor meer informatie. Voor een aanbieder van lesmaterialen bij jou in de buurt kun je het beste kijken op de websites www.nmegids.nl of www.groengelinkt.nl.

In de hoofdstukken worden de volgende termen gebruikt:

Lesconcept: Een lesconcept is een korte beschrijving van de gehanteerde aanpak in de les. Omdat veel lesmaterialen dezelfde werkwijze hanteren is deze kort samengevat in een of twee zinnen.

Afvalthema: Alle lessen stellen zich tot doel dat leerlingen afval verminderen (preventie/ gedrag), afval scheiden (afval scheiden) en geen afval op de grond gooien (zwerfafval). Afhankelijk van het accent van de les is één van deze drie thema's gebruikt.

Binnen de verschillende groepen is onderscheid gemaakt tussen de verschillende afvalthema's;

- **Afvalpreventie** (alleen bovenbouw) gaat over gedrag; wat neem je mee van huis, wat koop je in de winkel, hoe kun je afval voorkomen en afval en zwerfafval verminderen?
- **Afval scheiden en afvalverwerking** gaat over verschillende materiaalsoorten, in welke afvalbak de materialen moeten komen en welke vervolgstappen worden gezet van gescheiden afval naar nieuwe grondstoffen.
- **Zwerfafval (en plastic soep voor bovenbouw)** zijn lessen over afval op straat en afval in het water.

In de keuzewijzer wordt met twee nummers naar het lesmateriaal verwezen waarbij het eerste nummer staat voor de tabel en het tweede nummer voor het lesmateriaal.

(bv. 1-4 = tabel 1, les 4)

1.1.1 Aanbod voor alle scholen en leeftijden

Een deel van de gevonden materialen is geschikt voor alle leeftijden. Hieronder vallen schoolontwikkelingsprogramma's (tabel 1), gastlessen (tabel 2 en 4), excursies (tabel 2 en 3), creatieve lessen (tabel 6) en ondersteunende materialen zoals websites met spelletjes, filmpjes, boeken en exposities (tabel 7 en 8). In de meeste gevallen gaat het om losse lessen die in een lesuur kunnen worden behandeld.

1.1.2 Aanbod voor het basisonderwijs

Het aanbod voor het basisonderwijs is georganiseerd naar leeftijd (onderbouw tabel 10, middenbouw tabel 11 en bovenbouw tabel 12). In tabel 9 staan lespakketten die zijn bedoeld voor de hele school. Deze pakketten bestaan meestal uit verschillende lessen en leermiddelen voor onderbouw, middenbouw en bovenbouw. Als school kunt u het best contact opnemen met de aanbieder van de lespakketten voor specifiek advies.

1.1.3 Aanbod voor het voortgezet onderwijs

Het aanbod voor het voortgezet onderwijs is geordend naar type activiteit; lessen per vak (tabel 13), ideeën voor maatschappelijke stages en profielwerkstukken (tabel 14) en vakoverstijgende lessen en projecten (tabel 15).

Om de aansluiting van lesmaterialen en lesconcepten bij vakken mogelijk te maken zijn de **vakkernen** van het College van Toetsing en Examens (CvTE) gebruikt. Per vakkern zijn meerdere leerdoelen benoemd. Deze leerdoelen zijn meer of minder complex afhankelijk van de leeftijd en het niveau van de doelgroep. Voor afval en zwerfafval relevante examendoelen zijn samengevat en geclusterd. Per vak worden de vakkernen benoemd en aangevuld met het bijbehorende (samengevatte) leerdoel.

1.2 ONDERSTEUNING

In iedere gemeente zijn partijen actief die u kunnen ondersteunen. Afhankelijk van uw locatie is dat:

Het natuur- en milieucentrum (www.nmepodium.nl, www.nmegids.nl, www.groengelinkt.nl) voor leskisten en losse lesmaterialen, een overzicht van gastdocenten en talloze tips over hoe u een les kunt vormgeven en hoe deze het beste aansluit bij een vak en methode.

De afval- of reinigingsdienst in uw gemeente. Zij willen graag scholen betrekken bij afval en zwerfafval. Onder andere worden aangeboden; gastlessen, excursies naar milieustraat, deelname aan

een project, lesmaterialen, prullenbakken, vuilknijpers of een uitdaging voor de school met een beloning. Kijk op de website van de afval- of reinigingsdienst voor meer informatie.

Eenvoudige winstpunten

Op school kan een aantal zaken meteen opgepakt worden. Door de hoeveelheid afval terug te brengen en afval te scheiden per grondstof kan relatief eenvoudig winst worden geboekt:

Papier: Papier kan op verzoek door iedere afvalinzamelaar, sportvereniging of ander initiatief worden opgehaald zonder extra kosten. Soms kunt u er zelfs een vergoeding voor krijgen.

Drinkpakjes: In de schoolregels kunt u opnemen dat er geen drinkpakjes mee naar school mogen worden genomen. Scholen die dit al hebben gedaan, zien dat ouders deze maatregel als pluspunt van de school zien.

Plastic: Voor plastic verpakkingen kunt u, net als voor drinkpakjes, een schoolregel maken: wat je meeneemt naar school neem je ook weer mee naar huis.

Of je kunt met de gemeente of met de afvalinzamelaar van de school onderzoeken of plastic afval apart kan worden ingezameld. Soms is dit heel eenvoudig en soms is dit een lastig traject, afhankelijk van het afvalcontract van de school en de gemeente.

Fruitafval: Op het schoolplein kunt u in een hoekje een of enkele compostbakken plaatsen. Een paar tegels losmaken, een bak plaatsen, in iedere klas een gesloten bakje, na de lunchpauze weer ophalen en legen. In de bak composteert het materiaal vanzelf tot een natte compost die een keer per jaar in de borders kan worden verspreid.

Batterijen en inkt: De Stichting Batterij inzameling (STIBAT) levert bakken voor lege batterijen. Ook inktcartridges zijn voor marktpartijen zeer waardevol en worden daarom graag ingezameld (bv. inkcollect.nl). Op inktweb.nl staat een lijst met goede doelen die ermee gesponsord kunnen worden.

Effectiviteit: Afvallessen op school blijken veel effectiever te zijn wanneer u met de volgende punten rekening houdt:

Continuïteit: *Een project wat moet leiden tot gedragsverandering moet meerdere jaren lopen en onderdeel uitmaken van het schoolbeleid.*

Goede voorbeeld: *Als leerlingen op school niet hetzelfde gedrag voorgeleefd krijgen als het gedrag wat hen wordt aangeleerd dan zullen ze niet geneigd zijn om het gewenste gedrag zelf te vertonen. De school en het personeel moeten een rolmodel vormen.*

Betrokkenheid: *De directie van de school wil de geboden oplossingen ook echt uitvoeren en borgen.*

Erkenning van het probleem: *Het afval en grondstoffenvraagstuk moet door de doelgroep gezien worden als een probleem. Met name jongeren hebben weinig moeite met rommel op de grond. Door hen te betrekken bij de probleemanalyse en de oplossingen wordt de kans op effect vergroot.*

Maatwerk: *Het is belangrijk dat de oplossingen of acties van het project maatwerk zijn. Voor het kantinepersoneel is het belangrijk dat de snelheid van de dienstverlening en regels rond hygiëne worden gewaarborgd. Voor jongeren en docenten zal het veelal om het gemak en duidelijkheid gaan.*

Gemak: Het gewenste gedrag moet makkelijk na te leven zijn door de aanwezigheid van voldoende afvalbakken voor gescheiden afval en eenduidige communicatie (kleuren, borden etc.)

2. AANBOD VOOR ALLE SCHOLEN

2.1 PROGRAMMA'S VOOR DE HELE SCHOOL

Lessen over afval en zwerfafval hebben mede tot doel om de houding en het gedrag van leerlingen te veranderen. Om dit te bereiken kan een les niet op zichzelf staan, maar zal de school daarnaast ook het goede voorbeeld moeten geven mede d.m.v. duidelijk beleid, heldere communicatie door personeel, (voldoende) bakken voor gescheiden afval, posters en wegwijzers (groene voetstappen).

Om scholen hierbij te ondersteunen zijn verschillende programma's ontwikkeld (tabel 1). Met het team van docenten, directie en leerlingen wordt een traject afgelegd waarin keuzes worden gemaakt op het gebied van duurzaamheid. Afvalbesparing, afval als grondstof en schone school zijn thema's die in deze trajecten vaak worden meegenomen.

2.1.1 *Duurzame school met afval als onderdeel*

Door aan te sluiten bij Ecoschools (1-2, zie kader) of 5x beter bezig (1-3) stelt de school zich tot doel om een duurzame school te worden. In een aantal stappen worden verbeterpunten in beeld gebracht en aangepakt. Ook is er veel aandacht voor de inbedding van duurzaamheid. Bijvoorbeeld door de aanstelling van een duurzaamheid coördinator.

Eco-schools (SME, programma voor de hele school, meerdere jaren)

Eco-Schools is het internationale keurmerk voor duurzame scholen. Wereldwijd zijn er 15.000 Groene Vlaggen uitgereikt op meer dan 46.000 deelnemende scholen in 59 landen. In Nederland richt het keurmerk zich op scholen uit het basisonderwijs, voortgezet onderwijs en MBO.

Eco-Schools stimuleert leerlingen om zélf activiteiten te ondernemen om de school (verder) te verduurzamen. De Eco-Schools methodiek biedt een structuur om duurzaamheid op te nemen in het curriculum. Met een focus op gedrag daagt de methodiek uit tot het nemen van fysieke maatregelen binnen uw mogelijkheden.

Met het voeren van dit internationale keurmerk, de Groene Vlag, kan jouw school zich profileren als duurzame onderwijsinstelling.

2.1.2 *Schoolprofilering*

In deze projecten wordt het docententeam ondersteund bij de ontwikkeling van een vakoverstijgende visie op het onderwijs. Vanuit deze visie wordt vervolgens binnen en buiten de vakken gekeken naar wat er mogelijk is. De aanpak van afval en zwerfafval, maar ook thema's als gezondheid, energie en andere thema's passen heel goed in een dergelijk traject en kunnen tijdens dit proces worden meegenomen (Biologieplus school 1-9, Jetnet 1-10, Schoolaanzet 1-11).

2.2 SAMENWERKING MET ANDERE PARTIJEN

In de omgeving van de school zijn organisaties die graag willen dat een school met leerlingen de openbare ruimte schoon houdt. Behalve de gemeente, reinigingsdienst en afvalinzamelaar zijn dit bijvoorbeeld belangengroepen, maar dit kunnen ook supermarkteigenaren of buurtbewoners zijn. Onderstaande partijen kunnen ondersteuning bieden. Op de websites van deze organisaties zijn tal van lesbladen, spelletjes, achtergronddocumenten en filmpjes te vinden. Bijvoorbeeld over zwerfafval, plastic soep, afvalscheiding en de Cradle to cradle aanpak (tabel 7)

2.2.1 Gemeenten

Door de reinigingsdienst of de dienst buitenruimte van gemeenten worden gastlessen aangeboden. Een bijzonder opsporingsambtenaar (BOA) of een medewerker van de reinigingsdienst vertelt dan in de klas over hondenpoep, veiligheid en zwerfafval. Daarbij is het mogelijk om een zwerfafvalactie uit te voeren, mee te lopen met de BOA of een schouw uit te voeren in de buurt (maatschappelijke stage). Ook bij eigen opruimacties komen veel gemeenten graag te hulp met hesjes, knijpers en soms een vergoeding (tabel 5).

Daarnaast zijn er scholen die de afgelopen jaren een structurele aanpak tegen (zwerf)afval hebben ontwikkeld samen met de gemeente. Daar zijn soms ook buurtbewoners of ondernemers bij betrokken. Resultaat is een structureel schonere (school)omgeving en toegenomen bewustzijn bij leerlingen. Zo wordt door sommige gemeenten bijvoorbeeld een deal rond afval met de school gemaakt met een tegenprestatie door de gemeente (Cambio; Bikkel van de Buurt 9-4). Als u interesse heeft in een structurele aanpak van zwerfafval met de gemeente, kunt u contact opnemen met de afdeling buitenruimte of educatie in uw gemeente.

2.2.2 Inzamelaars van huisvuil en bedrijfsafval

Door bijna alle inzamelaars van huisvuil, zowel publieke als private afvalinzamelaars, worden gastlessen aangeboden over afval en afvalverwerking. Daarbij is het bijvoorbeeld mogelijk om een bezoek te brengen aan de milieustraat. Ook zijn er verschillende inzamelaars die een school ondersteunen door het aanbieden van afvalbakken voor gescheiden afval en een bijbehorende les en informatie pakket met posters, stickers en informatie om mee naar huis te nemen, zoals Circulus Berkel, (Clean Wise, 2-1), Waardlanden (Afvalvrije scholen, 2-2), ARN (Energie uit afval, 1-7).

Door private afvalinzamelaars worden soms ludieke acties opgezet, zoals een afvaldoolhof (SITA). Ook willen zij soms acties of projecten sponsoren of opluisteren (van Gansewinkel). Hier is geen vast aanbod voor. Kijk op de website van de afval- of reinigingsdienst voor meer informatie.

2.2.3 NME centra

In veel regio's en gemeenten is een centrum voor natuur en milieu educatie (NME-centrum) actief. Ieder NME-centrum heeft een eigen educatief aanbod. Vaak zijn dat zelfontwikkelde materialen, activiteiten of lesprogramma's over natuur, milieu en duurzaamheid. Er is een groot aanbod aan gastlessen en leskisten dat leerlingen met afval en zwerfafval aan de slag laat gaan. Ook zijn er vaak spellen en boeken te leen. Bijvoorbeeld het afvalganzenbord (8-7) en het afvalkwartetspel (8-5, 8-6). Op www.nmepodium.nl, www.nmegids.nl, www.groengelinkt.nl is een overzicht van NME-centra, leskisten en losse lesmaterialen te vinden. Daarnaast is op deze sites gastdocenten te vinden en talloze tips over de vormgeving en inpassing van een les bij een vak of methode.

2.2.4 Belangengroepen

In heel Nederland zijn groepen burgers en stichtingen actief die zich inzetten om zwerfafval tegen te gaan. Veel van deze partijen geven ook gastlessen over zwerfafval en plastic soep. Deze lessen zijn voor leerlingen aantrekkelijk door het enthousiasme en de betrokkenheid van de gastdocent (plastic soep foundation 4-2, plastic whale 4-4, dopper foundation 4-3).

Met kunstenaars worden kunstwerken, robots en muziekinstrumenten gemaakt of van oud papier wordt nieuw papier gemaakt. Ook zijn er lessen waarin verhalen of gedichten worden geïnspireerd door afval (Jong leren recyclen, 6-10).

Verschillende gastlessen gebruiken actieve werkvormen waardoor leerlingen zelf aan de slag gaan en daardoor positiever tegen het opruimen en scheiden van afval en zwerfafval aan gaan kijken (troeptrimmen 4-6, Koos de vuilnisman 4-8, de mobiele duurzame werkplaats 4-10).

3. LESMATERIALEN VOOR HET BASISONDERWIJS

In dit hoofdstuk treft je het aanbod voor het basisonderwijs georganiseerd op:

- Lesmateriaal voor alle groepen
- Onderbouw: groep 1-2 en 3-4 (4 - 7 jaar)
- Middenbouw: groep 5 en 6 (7 - 10 jaar)
- Bovenbouw: groep 7 en 8 (10 -12 jaar)

Per bouw vindt je de thema's afvalscheiding/afvalverwerking en zwerfafval. In de bovenbouw zijn de thema's uitgebreid met afvalpreventie. Omdat verschillende lesmaterialen vaak een vergelijkbare insteek of aanpak hebben is gewerkt met **lesconcepten**. Een lesconcept is een korte beschrijving van de aanpak van het lesmateriaal. Bij ieder thema zijn gebruikte lesconcepten beschreven met daarbij enkele lessen als voorbeeld en het vak waarin het concept gebruikt kan worden.

De vakken zijn afgekort:

- NTW staat voor natuur, wetenschap en techniek
- AK staat voor aardrijkskunde
- BV staat voor beeldende vorming

Beschikbare materialen zijn in te zetten voor een les van een half uur tot een project van een week. Docenten kunnen daarmee het onderwerp zo klein of groot maken als ze zelf willen. De insteek van de lessen is per bouw verschillend. Hieronder een korte omschrijving:

Lessen voor alle groepen

De lessen voor alle groepen bestaan meestal uit een set van vier lesmaterialen. Een voor iedere twee groepen. Er wordt gekozen voor uit één van de thema's 'afval scheiden' of 'zwerfafval en een aanpak van zwerfafval verminderen'. Vervolgens wordt dat voor iedere bouw opnieuw uitgewerkt in een concrete aanpak. Soms zijn er maar kleine aanpassingen tussen groep 1 en groep 8. Bij andere materialen is het goed uitgewerkt.

Onderbouw

Voor leerlingen van 4 tot 7 jaar zijn de lesmaterialen gericht op het ontwikkelen van begrip voor de voedselkringloop, compostering en het herkennen van verschillende soorten afvalmaterialen. Lesmaterialen hebben een sterk doe- en beleefkarakter. Er wordt opgeruimd en er worden liedjes gezongen. Naast leskisten zijn er praatplaten, kleurplaten en spelletjes zoals afvalkwartet en afvalganzenbord. Lessen worden vaak ingestoken vanuit de natuur met kabouterpaden of handpoppen.

Middenbouw

In de lessen voor leerlingen van 7-10 jaar wordt meer om de mening van kinderen gevraagd en worden denkstappen gemaakt in tijd en ruimte met bijvoorbeeld de afbraakkalender. Er zijn lessen met proefjes en over de koppeling tussen school en thuis; afval van thuis meenemen naar school en nadenken over hoe je thuis met afval omgaat.

Bovenbouw

Het lesmateriaal voor leerlingen van 9-12 jaar besteedt aandacht aan verbanden tussen afval en gedrag, afval en materialen en verwerking. Ook wordt grensoverschrijdend gekeken naar afval en grondstoffen (ontwikkelingslanden, plastic soep). Lessen zijn vaak projecten waarbij leerlingen samen onderzoekjes doen. Samenhang en oorzaak en gevolg staan centraal. Leerlingen wordt om hun eigen mening gevraagd (hoe zit het in elkaar, klopt dit wel, wat vind jij hiervan?).

3.1 LESMATERIAAL VOOR ALLE GROEPEN

3.1.1 Lesmaterialen over zwerfafval

Zwerfafvallessen gaan over afval op straat. Leerlingen gaan op zoek naar de oorzaken en gevolgen van zwerfafval, ruimen afval op en bedenken oplossingen. De lessen Zwerfend afval, Zwerfafval mooi niet en de Klieners zijn drie van de vier goede lessen uit het portfolio afvaleducatie wat door NME-centra is samengesteld.

Concept	Materiaal	Vak
Les over de schoolomgeving waarbij leerlingen opruimen	Bikkel van de Buurt 9-4	NWT
Les over zwerfafval met nadenk les, buiten les afval op ruimen en scheiden, afval soorten, bespreking in de klas	Zwerfafval mooi niet 9-7, de Klieners 9-8, Zwerfend afval 9-10, 9-6, aan de slag met afval 9-12	NWT
Een gastdocent geeft les over zwerfafval en gaat met de kinderen zwerfafval rapen	Div. reinigingsdiensten, Schoonmaakhelden (tabel 4)	NWT

3.1.2 Lesmateriaal over afval

Lessen gaan over het scheiden van materiaalsoorten en verwerking van afval naar grondstoffen. Kern is dat leerlingen leren herkennen waar producten van gemaakt zijn en wat er nog mee gedaan kan worden. Afval is een grondstof.

Concept	Materiaal	Vak
Leerlingen denken na over de verschillende soorten afval zoals gft, plastic en papier en werken	Groeit uit groen 9-1	NWT
Leerlingen denken na over de verschillende soorten afval a.d.h.v. voorbeelden en spelletjes	Afvalscheiding 9-2, afval scheiden 9-3	NWT

De Klieners (Gem. Den Haag, meerdere dagdelen mogelijk)

De Klieners is een methode die lessen bevat voor alle groepen. Het originele verhaal over twee robotjes betreft leerlingen bij het afval in hun eigen leefomgeving. Ze leren wat (zwerf)afval is, hoe je afval kunt voorkomen, hoe je afval kunt scheiden en wat er gebeurt met afval in Den Haag. De leerlingen gaan zelf actief aan de slag, zodat zij zich medeverantwoordelijk voelen voor hun eigen omgeving en proberen deze schoon te houden. Het project opent met de komst van de flitsende afvalfiets van robotjes Rubbi en Weestie van de planeet Klien, die zelf bovenop de fiets staan. Er zijn zwaailichten te zien en uit luidsprekers klinkt het speciaal voor het project geschreven lied 'Ruim het op, maak het schoon!'. Op de vier hoeken van de bakfiets zijn kokers bevestigd, bestemd voor verschillende soorten afval. Welke soort afval in welke koker hoort, is aan de buitenkant van de koker duidelijk zichtbaar. Als leerlingen afval in de kokers deponeren, horen ze een geluid. Zwerfafvalopruimactie, lessen over afval scheiden, een poppenkastvoorstelling en gastlessen.

Zwerfend afval (Groene Wiel, Wageningen, alle groepen, dagdeel)

In dit lesmateriaal komen (bijna) alle elementen van effectief lesmateriaal samen. Na een les waarin gefilosofeerd wordt over afval, gaan de leerlingen naar buiten om afval te tellen en te verzamelen. Er wordt gewerkt met plattegronden, geteld, samengevat en samengewerkt. Vervolgens wordt gekeken naar de aard van de materialen en afbreekbaarheid. De bevindingen worden in de klas besproken in

een gesprek over waarden en normen. Door gebruik van filmpjes wordt het materiaal luchtiger en beter toegankelijk. In de onderbouw worden er liedjes gezongen.

Zwerfafval mooi niet (Nederland Schoon, losse lessen van ca. 1 uur)

Zwerfafval mooi niet is een eenvoudige lesmethode ontwikkeld in opdracht van Nederland Schoon. Er is een lespakket en docentenhandleiding voor iedere leeftijd. Ieder pakket bestaat uit drie lessen:

1) Algemeen over zwerfafval, 2) oorzaken en gevolgen van zwerfafval, 3) over recycling en hergebruik. Leerlingen worden gestimuleerd na te denken hoe zij zelf het zwerfafvalprobleem kunnen voorkomen. Voor iedere leerling is er een werkblad dat bestaat uit vier kleurrijke pagina's met een spel 'Zwerfafval-memory', een buitenactiviteit en puzzelopdrachten.

Zwerfvuil mooi niet is recent aangevuld met lessen op de website www.aandeslagmetafval.nl. De lessen en dobladen zijn gratis downloadbaar en behandelen zowel zwerfvuil als afval.

3.2 ONDERBOUW

3.2.1 Lesmaterialen over zwerfafval

Dit betreft lessen over afval op straat. Centraal staat de overdracht van de waarde 'troep op de stoep hoort niet'. Als een opruimles wordt vergezeld van een gesprek over bijvoorbeeld afval en dieren wordt het voor kinderen een echt leermoment. Op eenvoudig niveau kan vanaf groep 3 een begin worden gemaakt met meer uitleg en waardenverheldering; zwerfafval is slecht voor dieren, mensen vinden het niet fijn in een vieze straat.

Concept	Materiaal	Vak
Lessen over voedselkringloop en compostering. De nadruk ligt op natuurlijke processen, zwerfafval komt aan bod.	Afvalkabouters 10-3, Pieter de Pier 10-14, Pieren en Pissebedden 10-15	NWT
Les over de schoolomgeving waarbij leerlingen aandacht geven aan natuur, seizoenen en afval	Kabouterkist Schoolomgeving 10-21	NWT
Een gastdocent geeft les over zwerfafval en gaat met de kinderen zwerfafval rapen	Div. reinigingsdiensten, Schoonmaakhelden 4	NWT
Een verhalenverteller speelt en vertelt een verhaal waarin zwerfafval een belangrijke rol speelt	Plastic Soep 10-7, Wind en Konijn 10-1	BV, LO, NWT

3.2.2 Lesmaterialen over afvalscheiding en verwerking

De lessen gaan over het scheiden van materiaalsoorten en verwerking van afval naar grondstoffen. Er zijn verschillende toneelstukken, praatplaten en posters, afvalspellen en er zijn lessen waarbij kinderen materiaal van huis meenemen. Kern is dat leerlingen leren herkennen waar producten van gemaakt zijn en hoe de materialen na verwerking gerecycled kunnen worden: het principe afval is grondstof.

Concept	Voorbeeld les	Vak
Les met praatplaat, kleurplaten en liedjes over afval scheiden en opruimen	Operatie Afval 10-2, Duursaam doen 10-4, Speurmeus 1 10-12	NWT

3.3 MIDDENBOUW

3.3.1 Lesmaterialen over zwerfafval

Dit betreft lessen over afval op straat ofwel zwerfafval. Leerlingen kijken naar de verschillende soorten zwerfafval, de afbraaktijden en naar welke dieren last kunnen hebben van zwerfafval. Daarnaast zijn er opruimacties al dan niet gekoppeld aan een evenement zoals Supporter van schoon, een opruimdag of een (opruim)actie van de gemeente. Ook zijn er verschillende gastdocenten en acteurs die les kunnen geven.

Concept	Voorbeeld les	
Les over zwerfafval met aandacht voor afbraaktijden van materialen en scheiden	Zwerfafval mooi niet 11-13, de Klieners 9-8, Zwerfend Afval 9-6/10, Aan de slag met afval 9-12	NWT, AK
De klas of school maakt een afspraak met de gemeente over opruimen en verdient daarmee een tegenprestatie van de gemeente	Opgeruimd Breda 11-12, Bikkel van de Buurt 9-4	NWT
Een gastdocent geeft les over zwerfafval en gaat met de kinderen zwerfafval rapen	Div. reinigingsdiensten, opgeruimd s(tr)aat netjes, Schoonmaakhelden 4	NWT

3.3.2 Lesmaterialen over afvalscheiding en verwerking

Doel van veel lessen is om leerlingen bewust te maken van de verschillende grondstoffen waarvan producten zijn gemaakt en hoe deze kunnen worden gescheiden en opnieuw gebruikt. Leerlingen kijken naar wat er met de verschillende soorten afval wordt gedaan. Er zijn lessen over glas, blik, papier en gft. De lessen zijn sterk gericht op kennisoverdracht. Daarnaast zijn er verschillende lessen over recycling waarbij het accent op materiaalsoorten en recyclingmogelijkheden ligt.

Als ondersteuning van lessen zijn er verschillende spellen ontwikkeld zoals afval ganzenbord, afval kwartet en ook op de computer of op het digibord zijn verschillende spellen te spelen waarbij afvalmaterialen in de goede bak moeten worden gedeponeerd.

Concept	Voorbeeld les	Vak
Leerlingen gaan in de school en thuis kijken naar materialen en afvalscheiding.	Operatie speurneus 9-9, Afval, dat gooi je niet zomaar weg 12-15, Troep 11-4	AK, NWT
Gastles over afval waarna van afvalmateriaal kunst of muziekinstrument wordt gemaakt.	Afvalbeest 6-14	BV NWT
Gastles door de reinigingsdienst aangevuld met een film, en een bezoek aan de milieustraat	Cleanwise 2-1, Puinscheppers 2-9,	AK, NWT
Website met lesbladen en filmpjes over een bepaald materiaal. Afgesloten met een quiz.	Blik in de klas 11-3; Glas eindeloos mooi 11-1; Plastic power 11-2, aan de slag met afval 9-12	NWT
Aan de hand van een proefje met een materiaal onderzoeken leerlingen de herbruikbaarheid van materialen	Recycle Mee 12-23, Recyclecircuit 3-7; Weg met plastic soep 12-24	NWT

Troep! (Breda)

Ontdekkist Troep is een doe-pakket waarmee op een speelse manier duidelijk wordt gemaakt wat afval is. Welk afval in welke afvalbak thuishoort en op welke manieren afval kan worden hergebruikt. Leerlingen worden zich bewust van het afval dat ze dagelijks maken. Hoe zij die hoeveelheid kunnen beperken en hoe zij kunnen helpen om zo veel mogelijk afval te recyclen. Naast een koffer vol voorbeeld-afval bevat de ontdekkist onder andere een elektrospel, prentenboeken, werkbladen, een voeldoos en een kwartetspel.

3.4 BOVENBOUW

3.4.1 Lesmaterialen over afvalpreventie

Het voorkomen van afval heeft te maken met gedrag en nadenken over verpakkingen en materialen. Door de meegebrachte lunch, de inhoud van de afvalbak en het 'afvalgedrag' thuis te bespreken, ontstaat een beter begrip van het eigen handelingsperspectief.

Concept	Voorbeeld les	Vak
Les over verpakkingsmateriaal, wat neem je mee naar school	Afvallûh 12-16/36, Aan de slag met afval 4-13	NWT
Aan de hand van voorbeelden in andere landen wordt afval in Nederland besproken en wat je zelf kunt doen.	Afval de wereld rond 12-32/33, Sarah's Wereld 12-29	AK, NWT
Gesprek in de klas over afvalthema's en eigen mening hierover	Keuzekist Tweedehands 12-31, Aarde en wormen over waarden en normen12-35	NWT

3.4.2 Lesmaterialen over zwerfafval

Dit betreft lessen over afval op straat. Leerlingen kijken naar de verschillende soorten zwerfafval, de afbraaktijden en welke dieren last kunnen hebben van zwerfafval. Daarnaast zijn er opruimacties al dan niet gekoppeld aan een evenement zoals Supporter van schoon, een opruimdag of een actie van de gemeente. Ook zijn er verschillende gastdocenten en acteurs die les kunnen geven.

Concept	Voorbeeld les	Vak
Les over zwerfafval met buitenles afval opruimen en scheiden	Zwerfafval mooi niet 12-38, de Klieners 9-8, Zwervend afval 9-6	NWT
Lesbladen en weblessen over plastic soep	Coast Watch 13-6, Humboldt online13-9	AK
Gastdocenten over plastic soep	KLEAN, PSF, Stiksoep 4	AK, NWT
Leerlingen doen onderzoek in en om de school.	Operatie speurneus 9-9, zwerfafvalinspecteurs 13-40	NWT

3.4.3 Lesmaterialen over afvalscheiding en verwerking

Doel van de meeste lessen is om leerlingen bewust te maken van de verschillende materialen waarvan producten zijn gemaakt en hoe deze kunnen worden gescheiden en opnieuw kunnen worden gebruikt. Leerlingen kijken naar wat er met de verschillende soorten afval wordt gedaan. Er zijn lessen over glas, blik, papier en gft. De lessen zijn sterk gericht op kennisoverdracht. Daarnaast zijn er verschillende lessen over recycling waarbij het accent op materiaalsoorten en recyclingmogelijkheden ligt.

Concept	Voorbeeld les	Vak
Leerlingen gaan in de school en thuis kijken naar materialen en afvalscheiding.	Operatie speurneus 9-9, Afval, dat gooi je niet zomaar weg 12-15, Troep 11-4	AK, NWT
Gastles over afval waarna van afvalmateriaal kunst of muziekinstrument wordt gemaakt.	Afvalbeest 6-14	BV NWT
Gastles door de reinigingsdienst aangevuld met een film en een bezoek aan de milieustraat	Cleanwise 2-1, Puinscheppers 2-9	AK, NWT
Gastles door acteur waarin op ludieke wijze verschillende materialen worden besproken.	Koos de Vuilnisman, Nico met zijn Kliko 4	NWT
In de les wordt van oud papier, nieuw papier gemaakt	Papier maken 6-6, oud papier-nieuw papier 6-8	NWT, BV

Afvallûh (Groene Wiel, 4 lessen)

Hoe minder afval hoe beter! En als je afval hebt: goed scheiden. In dit project ontdekken de leerlingen op heel actieve manier hoe je afval kunt voorkomen, hoe je afval het best kunt scheiden en hoeveel onzinverpakkingen we soms kopen. Ook leren ze hoe ons afval wordt verwerkt en hergebruikt. Het project bestaat uit 4 lessen op en buiten school; Hoeveel en welke soort afval produceren we? (Door leerkracht op school). Hoeveel afval koop je en wat kost dat eigenlijk? (Les in de supermarkt, begeleiding door Groene Wiel); Praktische les afvalscheiding (op school met materiaal van Groene Wiel); Excursie Afvalbrengringstation Ede (begeleiding door ACV); De lessen omvatten naast natuuronderwijs ook rekenen en materiaalkennis.

Operatie Speurheus (NME Schouwen-Duiveland, meerdere dagdelen mogelijk)

Met de lessen uit Operatie Speurheus leren de kinderen dat het goed is voor je eigen gezondheid en die van anderen wanneer de omgeving waarin ze wonen, spelen en leren "fijn", "veilig" en "schoon" is. Daarnaast ontdekken de kinderen dat zij zelf (alleen en met anderen) hieraan kunnen bijdragen. Het pakket biedt ook concrete aanknopingspunten voor Milieuzorg op school, het daadwerkelijk schoon, fijn en veilig maken van de school(omgeving). Voor elke bouw zijn zes lessen uitgewerkt. De begrippen "fijn", "veilig" en "schoon" worden geïntroduceerd door per bouw verschillende en zeer herkenbare figuren. De lessen zijn zo opgebouwd dat de kinderen eerst waarnemen, vervolgens informatie opnemen en een eigen mening vormen die aanzet tot actief handelen. Elke les is een afgeronde eenheid.

Koos de vuilnisman (Natuuravontuur, 1 dagdeel, BO.)

Koos de Vuilnisman is een acteur die met de kinderen afval gaat opruimen, de inhoud van de prullenbak onderzoekt en met de kinderen bespreekt. Koos maakt grapjes, zingt, rapt, doet een dansje en creëert snel een goede sfeer. In ieder geval duikt hij letterlijk de prullenbak van de klas in om eens te laten zien wat er in zit: oud papier, een klokhuis, aluminiumfolie, een blikje, een pakje sap, nog een leeg pakje en nog een en nog en nog een..... Koos laat zien hoe het anders kan. Hij laat allerlei

creatieve voorbeelden en oplossingen zien, doet een afvalquiz of neemt hele groepen mee op sleeptouw om de buurt op te ruimen. Koos maakt iedereen enthousiast voor afvalpreventie!

4. LESMATERIALEN VOOR HET VOORTGEZET ONDERWIJS

4.1 ALGEMEEN

Projecten en lessen worden aangeboden om afval en zwerfafval onder de aandacht te brengen. De koppeling aan een vak of jaar is een keuze van de school of van de docent. De keuzewijzer voor voortgezet onderwijs speelt hierop in door op drie manieren lesmaterialen en project ideeën aan te reiken: op vakniveau, als maatschappelijke stage of profielwerkstuk, op schoolniveau. Daarnaast kun je gebruik maken van het materialenaanbod uit hoofdstuk 2.

4.2 LESMATERIALEN PER VAK

Een goed lespakket is een slimme mix van leervormen om leerlingen inzicht te geven, maar ook handelingsperspectief te bieden en onderzoeksvaardigheden bij te brengen. In de tabel van bijlage 3 is een lijst te vinden met geschikte lespakketten voor zwerfafval en afval scheiden in het voortgezet onderwijs.

Ieder vak wordt mede ingevuld op basis van tussendoelen of examentermen die geclusterd worden in vakkernen en subkernen. Per vakkern zijn de doelen en termen geselecteerd die betrekking hebben op afval en zwerfafval. Het verschil tussen doelen voor havo, vwo en vmbo zit in de mate van schaal, detaillering en complexiteit van het leerdoel. Op elkaar lijkende doelen zijn samengevat en gelet op de verschillende niveaus vereenvoudigd. Vervolgens is gekeken of deze doelen ook met het beschikbare lesaanbod over afval en zwerfafval kunnen worden behaald. Omdat de meeste lesmaterialen een lesaanleiding bieden, kunt u als docent zelf sturen in de mate van complexiteit en detaillering.

Bij de vakken tref je ook het vak *techniek*. Dit is voor het vmbo en de onderbouw havo, vwo het vak *nastec*. Voor de bovenbouw vallen deze lessen soms onder natuurkunde, biologie of scheikunde.

4.2.1 Aardrijkskunde

Vakkern:

- Ecologisch denken: De leerling kan op verschillende abstractieniveaus en in verschillende natuurlijke systemen de invloed van de mens op het milieu benoemen en beoordelen.
- Leefbaarheid: De leerling kan een buurtprofiel beschrijven en de verbanden aangeven tussen (toegenomen) bevolkingsdruk en milieu.
- Voetafdruk: De leerling kan de eigen voetafdruk berekenen, de ongelijkheid hiervan tussen mensen verklaren en oplossingen in eigen gedrag en in het algemeen benoemen.

Leerterm	Naam	Omschrijving	Aanbieders
Ecologisch denken	Wikiwijs: plastic soep	Een webles met feiten over plastic soep. Leerlingen bekijken informatie en filmpjes en beantwoorden vragen	Plastic soep Foundation
Leefbaarheid	Welkom in mijn wijk	Jongeren brengen in beeld wat zij goed en minder goed vinden in hun wijk. Op een digitale kaart plaatsen zij prikkers voor de zogenaamde hotspots en not-spots en bedenken verbeterplannen.	Code Name Future
Voetafdruk	Waste Battle	De Waste Battle Zwolle laat jongeren zelf een oplossing verzinnen voor zwerfafval. De lesmethode maakt gebruik van een game-achtig beloningssysteem en de inzet van partners bij de realisatie van het winnende idee.	Gooitz, NMO, NOVON

4.2.2 Techniek

Vakkern:

- Voetafdruk: De leerling kan de eigen voetafdruk berekenen, de ongelijkheid hiervan tussen mensen verklaren en oplossingen in eigen gedrag en in het algemeen benoemen.
- Plastic: De leerling kan de chemische en fysieke eigenschappen van plastic benoemen en onderzoeken.

Leerterm	Naam	Omschrijving	Aanbieders
Voetafdruk	Recycling	Leerlingen gaan aan de slag om de mogelijkheden van hergebruik te ontdekken. Na uitleg en met behulp van een lespakket gaan ze aan de slag. Ze gaan zelf producten uit elkaar halen. Een televisie is bijvoorbeeld opgebouwd uit honderden onderdelen. Welke onderdelen kunnen gebruikt worden in een ander product en gaan zo een nieuw leven tegemoet?	Gemeente Schoon
Voetafdruk	Lesblad verwerking, Lesblad afval Scheiden	In deze lesbladen wordt aan de hand van enige theorie vragen gesteld met waarbij de koppeling met eigen gedrag wordt gelegd.	HVC Groep
Plastic	Coastwatch PVC?	Met een proef testen leerlingen of in voorwerpen pvc zit.	Stichting de Noordzee
Plastic	Levenscyclusanalyse PET en PS		Indevuilbak.be

4.2.3 Biologie

Vakkern:

- Ecologisch denken: De leerling kan op verschillende abstractieniveaus en in verschillende natuurlijke systemen de invloed van de mens op het milieu benoemen en beoordelen.
- Voedselkringloop: De leerling kan benoemen hoe dieren, planten en mensen aan hun voedsel komen en hoe toxische stoffen zich in de voedselkringloop ophopen.

Leerterm	Naam	Omschrijving	Aanbieders
Ecologisch denken	Microplastics	In deze les verdiepen leerlingen zich in de herkomst en gevolgen van microplastics.	Indevuilbak.be
Voedselkringloop	Coastwatch: vuil in zee	Leerlingen ontdekken dat afval schadelijk kan zijn voor de dieren in zee en schrijven er een artikel over	Stichting de Noordzee

4.2.4 Economie

Vakkern:

- Gedrag: de leerling kan het eigen gedrag beoordelen en enkele beïnvloedingsmechanismen (speltheorie) benoemen.

Leerterm	Naam	Omschrijving	Aanbieders
Gedrag	Story of stuff	Engelstalige film over de lineaire economie en het afval wat hieruit voorkomt	Story of stuff project
Gedrag	Zwerfboard	Leerlingen bekijken een filmpje van een flashmob over zwerfafval en gaan vervolgens zelf een enquête maken en uitvoeren	Indevuilbak.be
Gedrag	De impact van economische groei op afval	Een leerblad met docent instructie	Indevuilbak.be

4.2.5 Nederlands

Vakkern:

- Zakelijk lezen en schrijven: De leerling is in staat om een zakelijk tekst te lezen, samen te vatten met aandacht voor hoofd en bijzaken, meningen en feiten te kunnen onderscheiden en verbanden binnen de tekst te kunnen beoordelen.
- Spreken: De leerling kan in vloeiend taalgebruik een helder spreekdoel hanteren, verschillende deelonderwerpen markeren en intonatie, tempo en volume variëren.
- Luisteren: de leerling kan het spreekdoel herkennen, feiten en meningen herkennen en het onderwerp benoemen.

Leerterm	Lesmateriaal	Omschrijving	Aanbieder
Spreken en luisteren	Zwerfafvaladviseurs	Zomaar de schoolomgeving opruimen is voor leerlingen niet zo interessant. Het wordt pas interessant wanneer zij zelf als onderzoekers, vervolgens als actievoerders en uiteindelijk als adviseurs van de school aan de slag gaan! Na een onderzoek en een actie van de leerlingen gaan zij anderen informeren over zwerfafval.	Buitenwijs
Zakelijk schrijven en spreken	Afval analyse	Leerlingen ruimen zwerfafval op in een deel van de wijk. Na afloop wordt het afval geanalyseerd en besproken; waarom ligt het daar. Resultaten worden gepresenteerd aan de klas	Gemeente Schoon
Spreken en Luisteren Ecologisch denken	Rollenspel Hawaiï	Het strand van Hawaii ligt vol met afval uit zee. Maar wie moet het opruimen. In dit rollenspel wordt de klas in groepjes verdeeld en ieder groepje krijgt een rol als partij en een taak. Met alle partijen wordt een vergadering belegd waarin de leerlingen samen tot een oplossing moeten komen.	Liset Meddens

Indevuilbak.be (website met gratis lesbrieven)

In Vlaanderen is door de Vlaamse overheid (OVAM) en de verpakkende industrie een set lesmaterialen ontwikkeld voor alle vakken en alle niveaus van het voortgezet onderwijs. Daarbij is het onderwijs ingedeeld in 3 graden voor resp. 12-14 jaar, 14-16 jaar en 16-18 jaar. Er zijn 50 lesmaterialen beschikbaar met docentinstruatie, opgaven en heldere uitleg voor wiskunde, aardrijkskunde, biologie, beeldende vorming, economie en verschillende andere vakken. De volledige lijst is opgenomen in de tabel van bijlage 3.

Coastwatch (Stichting de Noordzee, website, 1-2 uur per les)

Een pakket van losse lessen over zeeleven, afval op het strand en plastic soep. Na registratie kunnen de lesbladen gratis worden gedownload. Ieder lesblad kan los van de rest worden gebruikt. De lessen passen bij de vakken biologie, aardrijkskunde en beeldende vorming. Er zijn lessen voor op het strand maar ook lessen voor in de klas. De lessen zijn goed uitgewerkt met duidelijk taalgebruik, goede vormgeving en heldere opdrachten

4.3 LESSEN EN PROJECTEN OP SCHOOLNIVEAU

Er zijn lessen en projecten die vakoverstijgend zijn en waar ook de directie bij betrokken is. Deze projecten worden soms geïnitieerd door een gemeente, soms door het schoolbestuur, door docenten, facilitair personeel of door leerlingen.

4.3.1 Vakoverstijgende projecten; Scholen voor Duurzaamheid (IVN), Beeldschoon (HAGO), Waste Battle (Gooitz), Coastwatch (st. Noordzee)

Leerlingen voeren een project uit waarin wordt gewerkt aan leerdoelen uit verschillende vakken. Leerlingen moeten bv. onderzoek doen, materiaaleigenschappen bekijken, over hun eigen gedrag nadenken en reflecteren, interviewen en presenteren.

4.3.2 Hulpmiddelen in projecten

Rolmodellen met populaire leerlingen (het Streek, Ede)

Door populaire leerlingen of de leerlingenraad te betrekken bij de aanpak van afval en zwerfafval worden rolmodellen gecreëerd die bijna vanzelf geïmitieerd worden door andere leerlingen.

Trainen en inzetten van facilitair personeel (HAGO, VOBON)

Kantinepersoneel en schoonmakers kunnen vrij eenvoudig helpen met het verminderen van afval en zwerfafval door extra ogen en oren te vormen die leerlingen aanspreken op het goede gedrag. Ook kunnen kantine medewerkers door minder of anders te verpakken de hoeveelheid potentieel afval verminderen.

Een complimentenmachine (www.Goedbezig.nl)

De complimenten machine is een kauwgomballenautomaat met buttons of armbandjes met de tekst 'goed bezig'. Door deze in te zetten spreken leerlingen en docenten elkaar aan op goed gedrag. De ervaringen zijn zeer positief.

Groene voetstappen naar afvalbakken (www.groenevoetstappen.nl)

Groene voetstappen maken onderdeel uit van een klimaatcampagne maar kunnen ook worden ingezet als nudge om de weg naar een prullenbak te markeren. Hierdoor wordt het goede gedrag gestimuleerd.

Afvalbakken met geluid ([the deepest bin](#))

Ook deze kunnen worden ingezet als nudge. Door het geluid wordt het aantrekkelijk om iets in de bak te deponeren.

Communicatieacties in de school om iedereen te wijzen op een schone school

Door het uitdragen en voorleven van waarden rond afval wordt een norm gesteld waar naar verwezen kan worden in lessen en communicatie.

Praktijkvoorbeeld: Revius college

De leerlingenraad van het Revius Lyceum in Wijk bij Duurstede heeft met de begeleidende docenten een zwerfafval aanpak geformuleerd. De leden van de raad droegen de problemen, maar vooral ook de praktische oplossingen aan. In afstemming met de docenten en de gemeente zijn de meest kansrijke en haalbare oplossingen en ideeën geselecteerd, uitgewerkt en gepresenteerd. In afstemming met de directrice en locatiebeheerder van het Revius Lyceum, de wijkagent, bedrijfsleider van de supermarkt en welzijnswerkers. Resultaten zijn onder meer de plaatsing van vier blikvangers op de snoeproutes en de aanpassing van het aantal afvalpunten rondom de supermarkten. Daarnaast zijn ouders van de leerlingen geïnformeerd over zwerfafval en leerlingen zijn zich bewust geworden van het probleem zwerfafval. Ook is het aantal klachten van wijkbewoners afgenomen sinds de plaatsing van de blikvangers.

4.4 MAATSCHAPPELIJKE STAGES EN PROFIELWERKSTUKKEN

Met een maatschappelijke stage leveren leerlingen een onbetaalde bijdrage aan de samenleving. In de afgelopen jaren zijn veel maatschappelijke stages ontwikkeld rond zwerfafval. De ontwikkelde stages zijn samengesteld uit diverse instrumenten en bieden een mogelijkheid aan scholen om leerlingen zelfstandig aan de slag te laten gaan met zwerfafval. Veel werkwijzen voor een maatschappelijke stage kunnen ook worden gebruikt door leerlingen voor het schrijven van een profielwerkstuk.

Veelgebruikte stagevormen:

- Actiedag: Stage van één dag, waarbij leerlingen (vaak in groepsverband) een afgebakende klus uitvoeren.
- Blokstage/projectweek: Stage van meerdere, aaneengesloten dagen.
- Lintstage: Stage van meerdere, niet aaneengesloten dagdelen binnen een afgebakende periode, bijvoorbeeld gedurende twee maanden elke vrijdagmiddag
- Estafettestage: Stage waarbij een leerling, of groep leerlingen, een periode actief is als vrijwilliger en daarna het stokje overdraagt aan een volgende leerling. Zo is de continuïteit gewaarborgd.

Inspiratielijst met stage ideeën

Activiteiten	Korte toelichting
Advies-vraag leerlingen	Bewustwording vergroten door leerlingen actief te betrekken bij het bedenken van oplossingen voor het zwerfafvalprobleem.
Meeloop dag BOA	Leerlingen lopen mee met de buitendienst van de gemeente
Afvalbakadoptie	Scholen/ leerlingen adopteren een afvalbak en dragen zorg voor het schoon en netjes houden van de bak en de directe omgeving daarvan
Gebiedsadoptie	Scholen/ leerlingen adopteren een gebied rond hun schoolgebouw en dragen zorg voor het schoonhouden van dat gebied.
Monitoring/ schouw gebied	Een gebied kan gemonitord worden op afval, afvalbakken, zwerfafval etc. Bijvoorbeeld met een plattegrond of een app (trashhunters of buitenbeter). Waarna leerlingen opruimen en aanbevelingen doen voor verbetering.
Opschoonactie houden	Bij een opschoonactie maken leerlingen met prikkers de openbare ruimte zoveel mogelijk zwerfafval vrij. Optioneel kan ingezet worden op het betrekken van zoveel mogelijk mensen: leerlingen organiseren de actie en nodigen familie, vrienden, buurtbewoners of winkeliers uit om mee te doen. https://www.nederlandschoon.nl/wat-jij-kan-doen/organiseer-een-schoonmaakactie-voor-kinderen
Opzetten buurtteam/ wijkschouwteam	Opzetten van een team van buurtwachtters of 'pool' van bewoners aangevoerd door leerlingen om periodiek de buurt en de omgeving (bv. park) schoon te maken.
Organiseren van een (buurt)feest	Leerlingen kunnen een (buurt)feest organiseren om anderen bewust te maken van zwerfafval door bijv. resultaten van buurtonderzoek te presenteren
Communicatiecampagne opzetten	Leerlingen bedenken en ontwerpen een communicatiecampagne met posters, filmpjes of fotoreportage om elkaar of anderen te informeren of om hen te betrekken bij een opschoonactie
Enquêteren	Medeleerlingen, buurtbewoners worden bevraagd d.m.v. interviews of een internetpoll naar hoe schoon zij een gebied ervaren
Lesprogramma ontwikkelen voor basisschoolleerlingen	Leerlingen geven les aan basisscholieren over zwerfafval
Afvalmodeshow	Leerlingen ontwerpen kleding van verzameld afval en 'showen' deze vervolgens
Afvalbak ontwerpen/ pimpen	Het pimpen van afvalbakken maakt dat de bakken meer gaan opvallen met als gewenst resultaat dat ze meer worden gebruikt. Evt. kan een wedstrijdelement worden toegevoegd.
Logo ontwerpen	Leerlingen ontwerpen een logo te gebruiken voor communicatie over een project. Een vakjury beoordeelt alle inzendingen. Een grafisch vormgever gaat met het winnende logo aan de slag en maakt het officieel.
Film- of fotoreportage maken	Leerlingen maken een film of fotoreportage om medeleerlingen of anderen te informeren
Tegel ontwerpen en plaatsen	Tegels plaatsen met een (soortgelijke) tekst "Geen bak, hou afval op zak" (ontworpen door leerlingen)
Poster ontwerpen	Leerlingen maken een anti-zwerfafvalposter
Thermometer neerzetten	Een plek krijgt n.a.v. een schouw een rapportcijfer/ netheidsscore dat met een bord in het gebied wordt neergezet om uit te drukken hoe schoon /vuil het gebied is. Evt. kan aangegeven worden "Dit gebied is geadopteerd door klas 2c van school X".

Bijlagen

Bijlage 1 Materialen voor basis en voortgezet onderwijs	23
1. Programma's voor scholen	23
2. Gastlessen en excursies van gemeenten en afvalverwerkers	24
3. Excursies	27
4. Gastlessen	28
5. Opruimacties met en zonder les	30
6. Creatieve lessen	32
7. Digitale ondersteunende materialen	34
8. Overige ondersteunende materialen	36
Bijlage 2 Lesmaterialen basisonderwijs	37
9. Lessen voor alle groepen	37
10. Lessen voor de onderbouw (groep 1-4)	37
11. Lessen voor de middenbouw (groep 5-6)	40
12. Lessen voor de bovenbouw (groep 7-8)	42
Bijlage 3 Voortgezet onderwijs lesmateriaal en activiteiten	47
13. Lesmaterialen	47
14. Vakoverstijgende lessen en projecten	50
15. Maatschappelijke stages	51

Bijlage 1 Materialen voor basis en voortgezet onderwijs

1. Programma's voor scholen

Nr.	Naam	Omschrijving	Aanbieder	URL meer info
2	Eco-schools	Als Eco-School kun je de Scorekaart Afval van de Duurzaamheidsscan als leidraad nemen. Bekijk hoe je de hoeveelheid van een bepaalde afvalstroom kunt verminderen. Bijvoorbeeld meer bestanden elektronisch opslaan in plaats van printen of een printer aanschaffen die dubbelzijdig kan printen. De school bespaart zo kopieerkosten en de hoeveelheid papier die ze koopt. Verder kan een school leerlingen actief inzetten bij het verminderen van afval. Laat ze bijvoorbeeld nadenken over de vraag: kunnen we de hoeveelheid afval beperken die elke dag tijdens de pauzes wordt weggegooid? Laat leerlingen hier ook concrete oplossingen voor aandragen. Ook kan je kijken hoe je bepaalde afvalsoorten kunt hergebruiken of recyclen. Papier of kartons hiervoor een goede kandidaat: gebruik beide kanten voordat het wordt weggegooid. Ook zijn er verschillende (verpakkings-) materialen die een tweede leven kunnen krijgen bij bijvoorbeeld handvaardigheid, zoals kartonnen dozen, noppenplastic of plastic flessen.	SME	www.ecoschools.nl
3	5x beterbezigt	Een projectaanpak voor een hele school. Klassen kunnen direct aan de slag met voor 5 kinderen logische principes voor duurzaamheid op school; Zorg voor jezelf en voor elkaar; Slim met spullen en materialen; Slim met energie & water; Denk gifvrij; Ruimte voor de natuur. Op school komt een vrijwilliger van 5xbeterbezigt die samen met de docent lessen voorbereid en uitvoert. Nu nog alleen in Friesland en Groningen.	Bleibloem	www.bleibloem.nl
4	Project-e	De scholen gaan, zo is de bedoeling, kennis en ervaringen uitwisselen en elkaar in duurzaam gedrag stimuleren. E-scan (nulmeting); er zouden jaarlijks vijftien basisscholen kunnen meedoen aan Project E om zo energie te besparen, verspilling van water tegen te gaan, afval te verminderen en te werken aan een beter binnenklimaat in de klas. Onderdeel van het programma is de E-Battle waarin scholen onderling strijden voor de jaarprijs 'meest duurzame school' en een financiële stimuleringsbijdrage.	Twente Milieu	www.project-e.nl
5	PRISE	PRISE is een instrument voor het stapsgewijs invoeren van Lerende voor Duurzame Ontwikkeling in uw basisschool. Duurzame ontwikkeling staat hoog op de maatschappelijke agenda, volop in de belangstelling in de huidige samenleving en wordt steeds nadrukkelijker een aandachtspunt in het onderwijs. Daarbij gaat het om veel meer dan alleen ecologische aspecten als gescheiden afval ophalen, reductie van papiergebruik en vermindering van energieverbruik. Volgens de Unesco gaat het bij LvDO om aspecten van People, Planet en Prosperity (de triple P) in samenhang met elkaar. Maar hoe meet je dat LvDO nu in je school, waar let je op, wat weeg je en hoe zet je op het gebied van visie, beleid, milieuzorg, uitvoering in het onderwijs en evaluatie gerichte en samenhangende stappen op weg naar duurzame ontwikkeling in je school? PRISE (instrument voor Primary Sustainable Education) helpt scholen hierbij.	Utrecht Natuurlijk	http://www.nmegids.nl/algemeen/!esaanbod/itemtonen.php?code=11444
6	Bewust Wijzer	De Bewust Wijzer is een duurzame schoolmethode met een vakoverstijgend programma. Het behandelt de thema's energie, water, afval, gezond leven en mobiliteit. Voor de onderbouw van het middelbaar onderwijs biedt het leerlingen een interessante voorbereiding op het sector- profielwerkstuk.		www.bewustwijzer.nl
7	Green Deal Scholen (GDS)	Met de Green Deal Scholen wordt toegewerkt naar het energieneutraal worden van zoveel mogelijk schoolgebouwen in Nederland. De eerste fase van de Deal betreft een onderzoek naar de belangrijkste knelpunten en oplossingen voor het energieneutraal renoveren van scholen. In de kennisportal is informatie gebundeld per onderwerp categorie.	Klimaatverbond	www.klimaatverbond.nl
8	Schone School	Stoffige, vervuilde omgevingen kunnen gevaar vormen voor veiligheid en gezondheid. Denk aan struikelen en uitglijden, maar ook aandoeningen als allergie en astma spelen een belangrijke rol. Leerlingen bewust maken van hun omgeving en meehelpen voor een schone school is een goede stap in de juiste richting. Daar hoort ook afvalscheiding bij. Het initiatief Schone School.nl helpt hierbij.		www.schoneschool.nl
9	Biologieplus	Biologie Plus helpt basisscholen om structureel aan de slag te gaan met natuur, wetenschap en techniek. Dat doet Biologie Plus door voeding, gezondheid, duurzaamheid, natuur, milieu, wetenschap en techniek op simpele en praktische wijze aan te bieden. Voor scholen is het zelfs mogelijk te profileren tot Biologie Plus School.	NIBI	www.biologieplusschool.nl
10	Jetnet	Jet-Net, het Jongeren en Technologie Netwerk Nederland, is een samenwerking tussen bedrijven, onderwijs en overheid. Doel is havo/vwo-leerlingen een reëel beeld te geven van bèta en technologie en hen te interesseren voor een bèta technische vervolgopleiding.	JETNET	www.jet-net.nl
11	School aan zet	Leerlingen leren beter in lerende scholen. Daarom versterkt School aan Zet scholen in het speciaal- primair- en voortgezet onderwijs in hun ontwikkeling naar meer professionele lerende organisaties die in staat zijn zichzelf continu te verbeteren. Dit doen wij door met scholen te reflecteren, hen te inspireren en met elkaar te verbinden.	Platform Betatechniek	www.schoolaanzet.nl

2. Gastlessen en excursies van gemeenten en afvalverwerkers

Nr.	Thema	Naam	Omschrijving	Aanbieder	URL meer info
1	Afval	Cleanwise	Reinigingsdienst Circulus Berkel biedt scholen de mogelijkheid om afval gescheiden aan te bieden en in te zamelen. Scholen verdienen het Clean Wise certificaat. Ondersteund met de Clean Wise krant en website. Met coole spelletjes, weetjes en clean tips van Mike, Luc, Karim, Anouk en Emma; ze bedachten hoe je afval slim kunt scheiden en hoe je zo min mogelijk afval máákt. Dat noemen we bij Circulus-Berkel dus Clean Wise!	Circulus	http://www.afvalvrij.nl/cleanwise/
2	Afval	Afval Vrije Scholen	Het programma Waardevol Afval in samenwerking met reinigingsdienst Waardlanden biedt de scholen handvatten om het thema afval een duurzame plaats in uw onderwijsprogramma te geven. Met ingang van het nieuwe schooljaar zal ook het project Afvalvrije Scholen geïntroduceerd worden. Het project Afvalvrije Scholen heeft als doel het VANG-principe (Van Afval Naar Grondstof) van reinigingsdienst Waardlanden ook binnen de schoolmuren in te zetten. Op deze manier biedt de school naast de theorie over de waarde van afval ook de dagelijkse praktijk van een huishouden zonder afval aan de leerlingen.	Van Andel-Spruijt Natuurcentrum	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=15074
3	afval	Doe meer met Afval	Doe meer met afval' is een campagne ter stimulering van afval scheiden, omdat afval geen afval is maar juist grondstof voor nieuwe producten.	Utrechtse Gemeenten / Afvalverwijdering Utrecht	https://www.youtube.com/watch?v=q3GtNy86WmE
4	afval	Doe meer met Afval: Afvalroadshow	Met de afvalroadshow willen de Utrechtse gemeenten hun inwoners (jong en oud) fysiek en persoonlijk in contact laten komen met het belang van afvalscheiding en de manier om met hun afval om te gaan. De mobiele roadshow is uitermate geschikt voor gezinnen met kinderen, maar ook alle andere inwoners uit de provincie Utrecht zijn van harte welkom. De komende jaren gaat de afvalroadshow op tournee langs alle Utrechtse gemeenten.	AVU	www.doemeermetafval.nl
5	afval	Afval scheiden is Goud/ Groenbus	Campagne van ROVA voor alle inwoners voor leerlingen is er informatie voor een werkstuk. Gedateerde site. Niet alle links werken. Groenbus is een excursie naar de afvalverwerker met afvalspel info film en rondleiding.	ROVA	www.afvalscheidenisgoud.nl
6	afval	Verwerking van Zoetermeers afval	Ben u benieuwd waar de vuilniswagens naar toe gaan met ons afval? Of hoe de gemeente zwerfafval aanpakt en graffiti voorkomt? Of wilt u een vuilniswagen op school? Of de Inspecteur Openbare Ruimte op bezoek bij u in de klas, neem telefonisch contact op of stuur een email.	Team Groen Spelen Leren Zoetermeer	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=5031
7	afval	Energie uit afval, een schone zaak	Dit project bestaat uit een lesmap waarin de te behandelen onderwerpen uitgebreid worden belicht. Praktijkproefjes worden daarin beschreven en (andere) klassikale activiteiten worden voorgesteld. Nadat een of enkele lessen aan het onderwerp zijn gewijd, volgt een gastles in de klas. Daartoe bezoekt een gastdocent van ARN B.V. de school waarbij hij of zij aan de hand van een PowerPointpresentatie en of de kijkplaat uit de jeugdbedrijfsbrochure nader op de materie ingaat. De jeugdbedrijfsbrochure wordt tijdens of na afloop van de gastles, uitgereikt aan alle leerlingen. Deze brochure draagt bij aan verwerking en verrijking van de stof. De rondleiding, het bedrijfsbezoek per bus bij ARN B.V. vormt het hoogtepunt van dit voorlichtingsproject. De scholieren worden van school opgehaald per bus, bezoeken per bus het ARN-terrein en worden na de rondleiding weer naar school teruggebracht per bus. De leerkracht sluit het project zelf af met een evaluatie les. Voor dit project dient minimaal 4 tot 12 uur lestijd (exclusief reistijd) uitgetrokken te worden. Scholen kunnen via de website http://www.arnbv.nl/Jeugd/ een deelnameformulier invullen.	Gemeente Heumen	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13309
8	afval	Afval is goud waard site	3 lessen over afval, één in de klas één bij de afvalzuivering en één verwerkingsles	AVRI	http://www.afvalisgoudwaard.nl
9	afval	Puinscheppers	Na deze les weten de leerlingen in de gemeente Alphen aan den Rijn dat afval nog gebruikt kan worden als grondstof. Ze weten hoe ze afval kunnen scheiden, kunnen hergebruiken of kunnen voorkomen. Ze maken kennis met het Ecopark als plek waar je afval gescheiden kunt inleveren.	Ecopark Alphen aan den Rijn	www.puinscheppers.nl
10	afval	Afval, wat doen we ermee?	Een les voor groep 8 over het nut van afvalscheiding en het inzamelen van elektrische apparaten. Tevens rondleiding op het afvalbrengstation van Irado aan de Kreekweg.	Duurzaamheidscentrum Vlaardingen	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=10576
11	afval	Excursies (Omrin, waterzuivering, etc.)	Een excursie geeft de leerlingen een goed beeld van de bedrijven die zich bezighouden op het gebied van milieu. Denk hierbij aan een rioolwaterzuivering, windmolens, Omrin, de gemeentelijke milieustraat of Tomra (emballage machines). Niet alleen leerzaam, misschien wel hun toekomstige baan!	Groen Doen, NME-netwerk Zuidwest Friesland	
12	afval	Afval laat je niet zwerfen, je laat het recyclen! (Gastles Omrin)	Tijdens deze gastles komt een medewerker van Omrin vertellen wat er met ons afval gebeurt. En waarom het zo belangrijk is om afval te scheiden (en dat je het al helemaal niet rond moet laten slingeren!). Tijdens de gastles gaan kinderen van groep 3 t/m 5 op een leuke leerzame manier met Zwerfafval en afvalverwerking aan de slag.	Groen Doen, NME-netwerk Zuidwest Friesland	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=15039

13	afval	Milieustation	Afvalservice Breda zamelt in de gemeente Breda op jaarbasis meer dan 100 miljoen kilo afval in. Per inwoner is dat gemiddeld ongeveer 650 kilo afval op jaarbasis. Een deel van dit afval wordt ingezameld op het milieustation. De hoeveelheden zijn indrukwekkend en maken het afvalprobleem voor de leerlingen heel tastbaar. Na een introductie in de kantine (met wat lekkers) lopen we over het terrein. Wat kun je met al die oude fietsen doen? Waar zijn jouw schoenzolen van gemaakt? Kom je wel eens bij de kringloopwinkel? Mag ik die computer meenemen? Wat betekenen al die symbolen op de fles terpentine? Allemaal vragen die aan bod komen.	Boerderij Wolfslaar Breda	www.troepinbreda.nl
14	afval	Afvalexpeditie; op bezoek bij Circulus	De grijze container; Je zet hem aan de straat, maar wat gebeurt er dan mee? Tijdens de excursie naar het afvalbrenpunt van Circulus ervaren de kinderen door middel van aantrekkelijk lesmateriaal welke weg het de vuilniszak aflegt en is er ook ruimte voor een gesprek met de man/vrouw van de vuilniswagen. Daarnaast er veel actieve aandacht voor afvalscheiding, hergebruik en recycling middels het recycle spel. Deze les sluit goed aan bij Afval bestaat niet!? (voorheen Zwaar op de Maag; groep 7), maar is ook te boeken in andere periodes als u op school het thema afval hebt behandeld.	Accres Apeldoorn	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=8657
15	afval	Afvalaanbiedstation op de gemeentewerf	Het aanbiedstation is het gemeentelijk inzamelingsdepot voor grof huisvuil, snoeihout, Klein Chemisch Afval (KCA), witgoed zoals koelkasten en bouw- en sloopafval. Je kunt met jouw klas een bezoek brengen. Een medewerker geeft uitleg over de verschillende soorten afval, de verwerking en wat er verder mee gebeurt. Ook de vuilnisauto kan van dichtbij bekeken worden. Kortom het bezoek geeft inzicht in hoe wij in de gemeente Nieuwegein omgaan met afval. Een aanrader dus voor wie met het thema afval aan de slag is of wil.	BuitenWijs (Nieuwegein, Lopik, IJsselstein en Houten)	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=1204
16	afval	ARN B.V. Rondleiding: Duurzame afvalverwerking	Een rondleiding voor het voortgezet onderwijs begint met een PowerPoint presentatie in de bezoekersruimte van ARN B.V. Daarna volgt een rondleiding per bus over het ARN-terrein Het vervoer van en naar school dient de school zelf te verzorgen. Scholen kunnen via de website http://www.arnbv.nl/Jeugd/ een deelnameformulier invullen.	Gemeente Heumen	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13467
17	afval	Dijkm Excursie ARN	Het project Energie uit afval, een schone zaak bestaat uit een lesmap, een gastles door een rondleider van ARN B.V. en een bedrijfsbezoek. Met de lesmap kan de docent met de leerlingen het project voorbereiden en afsluiten. Tijdens de gastles wordt uitleg gegeven over de regels van afvalbehandeling en - verwerking in Nederland en de verwerkingsmethoden bij ARN B.V. Het bedrijfsbezoek per bus bij ARN B.V. vormt het hoogtepunt van dit voorlichtingsproject. De leerkracht sluit het project zelf af met een evaluatieles. ARN B.V. verzorgt het vervoer per bus van school naar het ARN-terrein en terug naar school. Locatie: in de klas en bij ARNARN B.V. Nieuwe Pieckelaan 16551 DX Weurt. Contactpersoon: Mevr. Karlijn van Leeuwe. Telefoon: 024-3717171 Meer informatie vindt u op: www.arnbv.nl/a De afspraak met ARN B.V. dient u zelf te maken.	nme De Bastei	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=10796
18	afval	Twence: Ontdek de wereld van afval, energie en grondstoffen	Twence verzorgt excursies voor groepen van minimaal tien personen van basisscholen en andere onderwijsinstellingen. Op de locatie Boeldershoek in Hengelo maken leerlingendoor middel van een film uitgebreid kennis met het bedrijf en de vele manieren waarop energie en grondstoffen uit afval worden gewonnen. Daarnaast heeft de school de keuze uit een bus excursie over het terrein of een rondleiding in de afvalenergiecentrale. De excursie duurt in totaal circa anderhalf uur. Houd er voor de rondleiding door de afvalenergiecentrale dat er per tien leerlingen minimaal een volwassen begeleider nodig is. Twence heeft voor de excursie een speciale leerlingbrochure samengesteld.	Natuur en Milieu Overijssel	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=10231
19	afval	Afvalbrenngstation	Gehesen in veiligheidshesjes bezoeken kinderen van basisscholen het afvalbrenngstation om meer te leren van alles afval. Zie hoe het afval gescheiden wordt en horen wat er vervolgens mee gebeurt.	NME Schiedam	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=12611
20	afval	Bureau Toezicht en Handhaving: Gastles Milieupolitie	De milieutoezichthouder geeft op school voorlichting (met PowerPoint) over het takenpakket van Bureau Toezicht; Handhaving in de gemeente Nijmegen. Onderwerpen: o.a. aanpak vervuiling (zwerfafval, kca, hondenpoep, vuilniszakken), handhaven bij milieucalamiteiten en geluidsmetingen bij evenementen.	Gemeente Heumen	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13365
21	zwerfafval	Gastles op school: Zwerfafval	Ieder voorjaar organiseert de gemeente Westland een zwerfafval-opschoonweek. Gedurende een schoolweek kunnen hier elk dagdeel twee scholen aan deelnemen. Zij krijgen vooraf instructiemateriaal en starten het dagdeel met een les over zwerfafval. Vervolgens krijgen de kinderen veiligheidshesjes en gaan met prikkers een uur lang op pad om de omgeving van de school schoon te maken. Aan het einde van de opschoonweek wordt uitgerekend welke school de meeste kilo's afval heeft verzameld (omgerekend per kind). Deze winnende school wordt bezocht door de wethouders en krijgt een prijs. Doelgroep voor de opschoonweek zijn de groepen 4 t/m 7. Opgeven kan na ontvangst van een brief die aan de school wordt gestuurd. De eerste 14 scholen die reageren mogen deelnemen.	Westlandse Natuur- en Milieu Educatie	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=10866
22	zwerfafval	Gastles over zwerfafval + opruimactie	Een inspecteur van de afdeling Toezicht en Handhaving van de gemeente Delft verzorgt een gastles over zwerfafval. Voorwaarde voor het inschrijven voor deze les is dat de groep ook een zwerfafval opruimactie organiseert. Materialen voor een actie zijn ook bij De Papaver te leen.	Natuur- en milieucentrum De Papaver	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=8677

23	zwerfafval	Handhaving voor een schone en veilige leefomgeving	De afdeling Handhaving Openbare Ruimte van de gemeente Enschede handhaaft regels die ervoor zorgen dat de openbare ruimte schoon en veilig blijft. In de les komen praktijk voorbeelden aan bod, waar kinderen zelf ook mee te maken (kunnen) krijgen. Onderwerpen zoals: zwerfafval, vissen, hondenoverlast en natuurbescherming. De les start met een korte overzichtsfilm over het werk van de afdeling. Daarna worden m.b.v. een PowerPoint presentatie interactief de genoemde thema's besproken. Let op het aantal beschikbare lessen is beperkt.	Natuur Educatie gemeente Enschede	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=5299
24	zwerfafval	Presentatie Zwerfafval	In een presentatie van een half uur worden de leerlingen meegenomen in een interactief verhaal over zwerfafval. Er wordt hierbij gekeken naar wat zwerfafval is, het ontstaan van zwerfafval, maar ook de invloed die leerlingen hierop in hun directe omgeving hebben. Aan de hand van beelden van de omgeving van school krijgen de leerlingen hier een helder beeld bij. Als een zinvolle aanvulling op de presentatie kunnen de leerlingen naar buiten om de omgeving van de school schoon te maken. De begeleiding hiervan ligt bij de school zelf. De materialen voor het opruimen kunnen bij de gemeente geleend worden.	Natuur en Milieu Educatie Heerhugowaard	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=12010
25	zwerfafval	Opgeruimd st(r)aat netjes	Na de gastles wordt er een opruimactie georganiseerd. De leerlingen krijgen hiervoor een grijpstok, veiligheidsvest en handschoenen.	Milieu Dichterbij	http://www.milieudichterbij.nl/opgeruimdstaatnetjes.html
26	zwerfafval	VO project van Rommel tot Rijkdom	Tijdens het informatieve deel maken leerlingen kennis met afval en afvalscheiding. Ze leren wat er na het scheiden van afval met de verschillende afvalsoorten gebeurt en hoe je afval kunt voorkomen. Daarna gaan de scholieren, samen met leerlingen met een verstandelijke beperking, naar buiten om (zwerf)afval rond school op te ruimen. Er staat ook een rondleiding bij de Rotex of de AVR op het programma.	Milieu Dichterbij	http://www.milieudichterbij.nl/Rommel_tot_rijkdom.html
27	zwerfafval	Opruimactie schoolomgeving	In samenwerking met het Uitvoeringsbedrijf Openbare Ruimte van de Gemeente Schouwen Duiveland wordt door leerlingen de (school-)omgeving opgeruimd. Het afval wordt gewogen en door de Gemeente afgevoerd. Deze opruimactie heeft een praktisch, maar vooral een educatief doel. Daarom is het wenselijk een actie als deze te combineren met het gebruik van de leskist Zwerfafval mooi niet (zie omschrijving). Zo kan ook eerst het afval gesorteerd worden. Werkblad 2 uit de werkmap kan daarbij nuttig zijn.	NME Schouwen-Duiveland	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=11801
28	zwerfafval	Voorlichting op school door afvaldienst in Geldermalsen	Om de bewustwording verder te vergroten is het aan te bevelen om niet alleen voorlichting te geven aan de leerlingen, maar ze ook actief aan de slag te laten gaan met zwerfafval. Dit kan bijvoorbeeld door in het kader van de maatschappelijke stage de volgende opdrachten aan te bieden: a. Zwerfafval opruimen op de snoeproute en rond de school; b. Een onderzoek uitvoeren over het zwerfafval op de snoeproute; c. Een schema/planning opstellen voor de snoeproute; d. Monitoren van de snoeproute.	Afvaldienst Geldermalsen	http://www.gemeenteschoon.nl/participatie/menukaart/onderwerpen/specifieke/geldermalsen/
29	zwerfafval	Zwerfafval	De gemeente Zoetermeer vindt het voorkomen van zwerfafval erg belangrijk. Kinderen leren tijdens een interactieve presentatie, verzorgd door medewerkers van het gemeentelijke Team Handhaving uit uw wijk, hoe belangrijk het is om zwerfafval te voorkomen. Dit wordt gecombineerd met een prikactie rondom de school.	Team Groen Spelen Leren Zoetermeer	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13977
30	zwerfafval	project (zwerf)afval	De bewoners van de Gemeente Amersfoort willen een schone stad, zonder zwerfafval. Daar wil het CNME aan meewerken. We kunnen dat op diverse manieren samen met scholen doen. Bijvoorbeeld door kant en klare producten, maar ook door maatwerk.	CNME Gemeente Amersfoort	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=12729

3. Excursies

Nr	Thema	Naam	Omschrijving	Aanbieder	url meer info
1	afval	Dagexcursies	Natuurschool organiseert op tal van locaties langs de kust dagexcursies voor scholen. Een dagexcursie duurt ca. 5 uur waarbij allerlei doe-dingen rond het strand worden uitgevoerd. Afval wordt zijdelings behandeld tijdens het juttten	Natuurschool	www.natuurschool.nl
2	afval	Rijk van Rotzooi	Museum Boerhaave presenteert van zaterdag 27 juni 2015 tot 31 januari 2016 de familietentoonstelling Rijk van Rotzooi. Recycling, het hergebruik van afvalmateriaal, is helemaal van deze tijd. Of toch niet? In Rijk van Rotzooi ervaart de bezoeker hoe 200 jaar geleden recycling de gewoonste zaak van de wereld was. Straatafval werd gebruikt om buskruit te maken. Tuiniers teelden groente op schoorsteenroet. Aardappelschillen werden verwerkt tot papier. En de Friese ondernemer Watse Gerritsma bouwde een heuse fabriek zonder afvalproducten. Alles werd hergebruikt, niets ging verloren. Zijn we ons tegenwoordig net zo bewust over de waarde van afval? Visionaire ontwerpers en verrassende nieuwe materialen wijzen ons de weg in de tentoonstelling.	Museum Boerhaave	http://www.museumboerhaave.nl/tentoonstellingen/rotzooi/
3	voedsel kringloop	Bezoekerscentrum	Les over zeeleven bij excursies en rondleidingen	Ecomare	www.ecomare.nl
4	afval	Afvalfietstocht	Een fietstocht langs drie bedrijven en organisaties die op de een of andere manier betrokken zijn bij afval: ofwel het afval gescheiden inzamelen, ofwel het afval hergebruiken ofwel aan afvalpreventie doen. Aan de hand van werkbladen verzamelen de leerlingen informatie over de werkwijze van deze bedrijven en organisaties.	NME-centrum De Woudreus	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=1021
5	voedsel kringloop	Themales Opruimers	In deze thema les maken de leerlingen kennis met de voedselkringloop door buiten onderzoek te doen naar opruimers, het spelen van een voedselkringloop-spel en het doen van proefjes met oud brood. Het onderzoek en spel vinden plaats op Landgoed Schothorst. De introductie en verdieping doet u met de kinderen op school. Een inspirerende les rondom een van de belangrijkste thema's binnen natuuronderwijs!	CNME Gemeente Amersfoort	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=3364
6	zwerfafval	Zeelessen	Zeelessen, strandjuttten en andere lessen Spullen verzamelen langs het strand gedurende 2 uur.	Natuuravontuur	http://www.natuuravontuur.com/index_is.html?html/pr-afvalles.html
7	afval	MEC afvalproject: Recyclecircuit Leven zonder Afval	In De Witte Schuur wordt een circuit ingericht met allerlei proefjes die inzicht geven in van welke materialen/grondstoffen onze spullen zijn gemaakt en hoe we deze materialen kunnen recyclen of hergebruiken. De leerlingen bekijken hoe de natuur haar afval opruimt; gaan een hoop afval scheiden; maken nieuw papier van oud papier; ontdekken hoe een spijkerbroek gemaakt wordt; onderzoeken verpakkingen; maken zelf plastic soep en nog veel meer.	MEC De Witte Schuur	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=12501

4. Gastlessen

Nr	Naam	Omschrijving	Aanbieder	url meer info
1	boot van afval	geeft soms gastlessen	The Plastiki	http://theplastiki.com/
2	Gastles plastic soep foundation	Een gastles over plastic soep en uitleg over wat je zelf kan doen aan zwerfafval. Met proefjes, filmpjes.	plasticsoupfoundation.nl	
3	Gastles Klean the World	Vanuit de dopperfoundation vertelt een gastspreker over plastic soep en het belang van schoon drinkwater. Bij afname van 60 doppers een gratis gastles.	dopperfoundation	www.kleantheworld.nl
4	Gastles Plastic Whale	Een boot gemaakt van plastic flesjes die uit de gracht zijn gevist. Gezellig een middagjes plastic soep vissen.	Plasticwhale.nl	www.plasticwhale.nl
5	Gastles morganonline	Morgan online	Morgan Online	www.Morganonline.nl
6	Troeptrimmen	van "ergeren-aan" zwerfafval naar "gezonder-met zwerfafval", het zogenaamde 'Troeptrimmen'. Wij passen dat nu ook toe op scholen. Vaak gebeurt dat op een docerende manier, maar je kunt het ook inbedden in een sportles. Niet praten, maar doen en dan de reacties opvangen om daar mee te gaan werken. Het is een onderwijs bottum-up aanvlieg route, die niet direct uitgaat van zwerfafval, maar van sport en bewegen. Van een gezonde leefwijze en gezonde omgeving. Troeptrimmen is een manier om vanuit de actie het gesprek op te starten en verandering te gaan realiseren. Ook tal is belangrijk. Als je "prikken" verandert in "Troeptrimmen" zie je al een ander mindset reactie: een lach bijvoorbeeld.	Brigitte Paulissen	www.troeptrimmen.nl
7	Gastles zwerfafval	Alle basisscholen op het eiland kunnen inschrijven voor drie gastlessen over zwerfafval voor groep 7/8. De buitenschoolse opvangcentra krijgen de mogelijkheid om vijf verschillende gastlessen af te nemen.	NME Schouwen Duiveland	www.schoonzeeland.nl
8	Koos de vuilnismen	Koos komt soms met vuilniswagen en al. In ieder geval duikt hij letterlijk de prullenbak van de klas in om eens te laten zien wat er in zit: oud papier, een klokhuis, aluminiumfolie, een blikje en een pakje sap.	Natuuravontuur	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=12432
9	Gamebus - zie ook zwerfafvalgame op school	Zoek je een spannende, interactieve manier om zwerfafval in je les op te nemen? Boek dan gratis de NederlandSchoon Gamebus. Zo leren je leerlingen spelenderwijs zorg dragen voor hun leefomgeving.	Nederland Schoon	http://www.nederlandschoon.nl/wat-jij-kan-doen/nederlandschoon-game-bus
10	De mobiele duurzame werkplaats	De installatie bestaat uit twee delen: Aan de achterkant een werkplaats waar kinderen fantastische nieuwe voorwerpen kunnen maken van gerecyclede of van natuurlijke materialen. De voorkant is een kraam of winkel waar kinderen hun zelfgemaakte producten kunnen verkopen. Deze complete installatieworst momenteel ingezet voor het hergebruiken van PET-flessen.	De groene makers	
11	Kunst van recyclen gastles	Deze zwerfafval-workshops zijn geschikt voor leerlingen uit de groepen 5 t/m 8 van het basisonderwijs en wordt door een gastdocent gegeven. In de workshops wordt aandacht geschonken aan zwerfafval, afvalinzameling, afvalscheiding, de waarde van grondstoffen en recycling. De leerlingen maken van afval een werkstuk, dat gemakkelijk demonteerbaar en recyclebaar moet zijn en dat aan bepaalde eisen moet voldoen. Dit resulteert uiteindelijk in afvalauto's die tentoongesteld kunnen worden. De kinderen doen proefjes met afvalscheiding en het sorteren van afval. De lessen sluiten onder andere aan op de kerndoelen wetenschap en technologie voor het basisonderwijs. Gratis voor deelnemers aan Opgeruimd Breda	Boerderij Wolfselaar Breda	www.opgeruimdbreda.nl/opgeruimdbreda-voor-scholen
12	Vuilnismen in de klas	Waarom moeten wij ons afval scheiden? Wat gebeurt er met dat gescheiden afval? Wat wordt er van gemaakt? Een medewerker van NME-centrum De Woudreus komt verkleed als vuilnismen naar de klas. Aan de hand van een verhaal, een kringgesprek en allerlei spellen ontdekken de leerlingen wat er van hun afval gemaakt wordt.	NME-centrum De Woudreus	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=12467
13	Technokids Groenland Zwerfafval (BSO)	Actief aan de slag met afval? Tijdens deze leuke een uur durende workshops gaan kinderen van de buitenschoolse opvang (vanaf 6 jaar) zelf actief aan de slag met afval. Er kan een keuze worden gemaakt uit 5 workshops, verzorgd door een gastdocent, die ieder ingaan op een ander afvalthema. Zo zijn er workshops rondom: plastic, drankenkartons, batterijen, papier, verpakkingen en opruimen. Bij iedere workshop, behalve bij de opruimactie, doen de kinderen een interessant en leuk proefje. En ze gaan aan de slag om iets moois te maken dat ze mee naar huis kunnen nemen. BSO's die een klassendeal bij afsluiten of een grotere acute en éénmalige opruimactie doen, kunnen in 2015 gratis twee workshops aanvragen. Meer info via Marika Rath, Opgeruimd Breda, tel. 076-5294773	Boerderij Wolfselaar Breda	www.opgeruimdbreda.nl
14	Spelen in een schonere wijk	Stichting Lawine komt op visite met "Spelen in een Schonere Wijk" met een openingsshow voor groepen 1 t/m 6. Groepen 7 en 8 krijgen een klassenbezoek. Er is een USB stick met lessen en projecten met het thema afvalvermindering en recycling waar de leerkrachten zelf mee aan de slag kunnen gaan. Twee afval-educatie spellen komen mee met het project: Afval Memorie kaartenspel en Vuil Spel bordspel. Er worden genoeg spellen uitgeleend zodat een hele klas tegelijk mee kan spelen. De Lawine huisfotograaf komt een paar keer op bezoek om foto's van leerlingen te maken terwijl zij bezig zijn met het thema. Een selectie hiervan wordt aan de school gegeven.	Theatergroep de Lawine	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/aanbodoverzichtvisueel.php

15	Nico met zijn klike	Nico doet alle aanwezigen verbazen met zijn theater voorstelling. Nico struint graag rond om te zien of er nog ergens rommel te vinden is die hij kan gebruiken. Bij afvalverwerkingsbedrijven, bij milieuactiviteiten, en bij jou op school! Hij is zelfs gesignaleerd in koninklijk gezelschap met zijn klike vol afval. Nico ergert zich groen en geel aan mensen die alles zomaar weggooien, zonder te bedenken wat je daar allemaal nog voor moois mee kan doen (Riesaikele heet dat!). De ene na de andere goocheltruc komt voorbij, waarbij Nico probeert de kinderen ook nog een beetje op te voeden op afvalgebied. Nico past en kan overal. Hij is zo flexibel als elastieken met alleen een klike bij zich ook heel mobiel. Zonderproblemen gaat hij de klassen langs om iedere groep kort en krachtig te vermaken. Maar ook een centrale voorstelling voor de hele school behoort tot demogelijkheden.	Stichting Stad & Natuur Almere	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=12175
16	Zwerfafvalquiz (gastles)	Deze les wordt in de klas gegeven door een gastdocente. Een uitdagende quiz is hier onderdeel van. Het is een interactieve manier om leerlingen te betrekken bij het onderwerp zwerfafval. Vragen, filmpjes en discussie wisselen elkaar af. Leerlingen leren op een speelse manier hoe zwerfafval ontstaat, wat het met de natuur doet, hoelang het verteringsproces is en hoe ze zwerfafval kunnen tegengaan. Vervolg op deze gastles is een zwerfafvalactie door de school zelf uit te voeren. Deze zwerfafvalactiviteit wordt gefaciliteerd door de gemeente.	BuitenWijs (Nieuwegein, Lopik, IJsselstein en Houten)	

5. Opruimacties met en zonder les

Nr.	Naam	Omschrijving	Aanbieder	url meer info
1	Opruimers vervolgles	Een zwerfafvalopruimactie in de buurt van de school en een verwerkingsles in de klas. U kunt zich dus inschrijven voor enkel de praktijkles op De Kaardebol maar ook kiezen voor beide.	De Kaardebol - Zutphen	
2	Weg met Zwerfafval	Opruimactie met gastles en gesprek in de klas	Schoon Gooi en Vecht	
3	Natuurlijk schoon	Natuurlijk Schoon is een jaarlijks terugkerende opruimactie van zwerfafval in samenwerking met scholen, vrijwilligersorganisaties, milieu- en natuurorganisaties, buurt- en sportverenigingen en gemeenten. Natuurlijk Schoon is in 2009 van start gegaan met 1	ROVA	http://www.rova.nl/natuurlijkschoon
4	Maas en Waalse schoonmaakdag	Op de vrijdagmiddag voor de derde zaterdag in maart wordt de Maas en Waalse schoonmaakdag voor de basisscholen georganiseerd. Organisatoren zijn het IVN, gemeente Druten, West Maas en Waal, en Beuningen, de woningbouwverenigingen in beide gemeentes, de politie en de jagersvereniging. Gewapend met plastic zakken en handschoenen gaan de kinderen het zwerfafval in de omgeving van de school opruimen. Als dank voor hun bijdrage aan een schone schoolomgeving ontvangen de kinderen een presentje. Voor de school is het mogelijk om rond de schoonmaakdag de tentoonstelling over afval te reserveren. Door deze tentoonstelling centraal te plaatsen op school kunnen leerlingen meer lezen en zien over afvalscheiding en -verwerking. De tentoonstelling bestaat uit vier panelen (119 cm bij 84 cm) en een kijkdoos gemaakt van een container. Op het gemeentelijk inschrijfformulier van de schoonmaakdag kunt u aangeven of u de tentoonstelling wilt reserveren.	Bezoekerscentrum De Grote Rivieren, Heerewaarden	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=5257
5	CNME Schone Maas Project	Tijdens en na hoogwater is goed zichtbaar hoeveel afval er normaal in het water drijft. Wanneer het hoogwater zakt, belandt het afval op de rivieroever. Tonnen zwerfafval liggen er dan! Je vindt er van alles: kleine plastics korrels (granulaat), wattenstaafjes, plastic flessen en zakken, laarzen, autobanden en zelfs surfplanken. Plastic kan heel lang meegaan, ruim 1000 jaar! Een oersterk product dus. Maar heel lastig om het, eenmaal in het (water) milieu, weer te verwijderen! Tijdens deze activiteit wordt kinderen duidelijk gemaakt hoe groot het probleem is en gaan ze meehelpen bij het schoon maken van een stuk oever langs de Maas.	CNME Maastricht en Regio	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=14993
6	Wedstrijd de gouden grijper	Alle basisscholen in Woerden kunneneind mei 2014 weer mee doen aan de strijd om de Gouden Grijper Trofee. De gemeente Woerden en NME Woerden organiseren deze wedstrijd. Elke school die mee doet wordt uitgedaagd om op n dag zoveel mogelijk zwerfafval te verzamelen. De gemeente haalt dan na afloop natuurlijk het verzamelde vuil op. De school die het meeste afval ingezameld heeft wint de Gouden Grijper Trofee en een cheque van 150 euro. Wat krijgt de school:- een les van de wethouder of een BOA (buitengewoon opsporingsambtenaar) over zwerfafval- 5 grijpers om de schoolomgeving blijvend schoon te kunnen houden (en 20 grijpers in bruikleen tijdens de wedstrijd)- ophalen van het verzamelde afval van de wedstrijd- gebruik van het lespakket Zwerfafval mooi niet! Wat verwachten we van de school:- schoonmaak van de schoolomgeving door minimaal n klas onder begeleiding van de leerkracht in de actieperiode- het geven van een of meer lessen uit het lespakket Zwerfafval mooi niet! Na afloop van de wedstrijd komt de wethouder de trofee en het geld natuurlijk op de winnende school brengen!	NME Woerden	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=11371
7	Onderhoud schoolplein	Met deze Leskist kunt u zelf het schoolplein en de tuin eromheen schoonhouden. Leuke manier om de kinderen bewuster te maken van hun eigen school- leefomgeving. Past heel goed bij een afval project zoals bijvoorbeeld: Zwerfafval mooi niet.	Gemeente Purmerend	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13237
8	Opruimactie kust	In samenwerking met het Uitvoeringsbedrijf Openbare Ruimte van de Gemeente Schouwen Duiveland, wordt door de leerlingen een stukje kust (strand, dijk) schoongemaakt. Het afval wordt verzameld, gesorteerd, gewogen en door de Gemeente afgevoerd. Met de turfkaart afvalsoorten worden de verschillende soorten afval geïventariseerd. Deze opruimactie heeft een praktisch, maar vooral een educatief doel. U moet aangeven welk stukje kust U met de kinderen zou willen schoonmaken en in overleg met de Gemeente wordt er een dag geprikt waarop de schoonmaakactie plaatsvindt.	NME Schouwen Duiveland	
9	Knijperstaffette	Dit is een kar van de gemeente die langs alle aan de actie deelnemende scholen trekt om daar met de scholieren de omgeving op te ruimen. De kinderen krijgen allemaal een vuilknijper en een oranje hesje en gaan aan het knijpen. De opbrengst wordt gewogen en de gemeente keert aan een door de school gekozen goed doel een bedrag van €0,50 per kg uit. Het afval wordt direct meegenomen door de gemeentereiniging. Op deze manier maken de kinderen niet alleen hun eigen omgeving schoon, maar doen ze ook nog iets voor een goed doel! Alle scholen hebben van de gemeente een lespakket over zwerfafval ontvangen. Dit kunt u gebruiken als voorbereiding op de les. Van alle knijpacties worden foto's gemaakt die worden gepubliceerd op de gemeentelijke website. Daar wordt ook het aantal kilogram dat de scholen ophalen vermeld. Zie voor meer informatie en foto's www.knijperstaffette.nl	Gemeente IJsselstein	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=477
10	Zwerfafval Maarn Schoon	Werkgroep 'Maarn Schoon' organiseert jaarlijks een aantal schoonmaakacties. Om de scholen te betrekken bij deze acties en het thema 'zwerfafval' tijdens de lessen onder de aandacht te brengen, bestaat de mogelijkheid om samen met NMC Zeist en de genoemde werkgroep een schoolproject op te zetten. Een schoonmaakactie, waarbij u via de werkgroep afvalgrijpers en hesjes kunt lenen, kan onderdeel zijn van zo'n project.	Team Natuur- en Duurzaamheidscommunicatie	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=363

11	Zwerfafval opruimactie	Leerlingen ruimen in hun eigen schoolomgeving zwerfafval op en worden zich zo bewust van hun eigen weggooigedrag. In overleg met het betreffende stadsdeelbeheer worden afspraken gemaakt over de opruim plek. Er is een speciale zwerfafvalmobiel die komt voorrijden met opruimsets: veiligheidshesjes, handschoenen, grijphandjes en bezems en de zwerfafvalmobiel voert ook het verzamelde afval af. Het lespakket Zwerfafval, mooi niet is zeer geschikt als voorbereiding voor een afval opruimactie	Natuur Educatie gemeente Enschede	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=4640
12	Zwerfafval project -	Dit is een lesprogramma over zwerfafval. De leerlingen doen mee aan een opruimactie rond de school, in samenwerking met een ploeg van de reiniging. Ook kunnen ze een bezoek brengen aan het Afvalpunt in Zuidoost om afvalscheiding in de praktijk te zien.	NME Amsterdam Zuidoost	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=8318
13	Schone Schoolpleinen	Beheren doen we samen! Met hart voor de stad! Cluster Beheer is binnen de gemeente Leiden verantwoordelijk voor het schoon, heel en veilig houden van de stad. De bewoners spelen daarbij ook een belangrijke rol; zij hebben een eigen verantwoordelijkheid bij het schoonhouden van hun leefomgeving. Samen zorgen we ervoor dat de stad een prettige omgeving biedt om te wonen, te leren, te werken en te recreëren! Dat begint bij de kinderen (groep 5-6)	Duurzaam Leiden	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=14057
14	Mooi schoon! - Ecokids	Na een inleiding over zwerfafval (wat is het, waar komt het vandaan en wat kun je er aan doen?) gaan de kinderen zelf met afvalknijpers in de omgeving van de school zwerfafval opruimen. Dit is een favoriete activiteit voor veel kinderen: ze veranderen in echte afval-jagers	Natuur en Milieu Educatie (NME), Gemeente Amsterdam	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13285
15	Schoonmaakhelden	Geen extra tijd in het drukke schoolprogramma om met de hele klas aan de slag te gaan met zwerfafval rond school...? Schoonmaakhelden grijpt nauwelijks in op uw reguliere lesprogramma. Regelmatig gedurende 9 weken komt er iemand langs van Recycle Valley en neemt een klein groepje (elke week een ander groepje), van uw leerlingen mee naar buiten om op een verantwoorde manier een half uurtje zwerfafval te ruimen rond de school. Uw les gaat gewoon door. Alleen in het begin komt iemand voor de hele klas een half uurtje vertellen wat er gaat gebeuren en waarom. Ook wordt later een korte enquête afgenomen bij enkele van de leerlingen.	Recycle Valley	www.recyclevalley.nl
16	Watergang en opschonen	De leerlingen gaan op verschillende plekken in de gemeente een aantal watergangen en/of vijvers opschonen. Door het opruimen van het drijfvuil worden de leerlingen zich bewust van de hoeveelheid vuil in het water.	Gemeente Schoon	www.kenniswijzerzwerfafval.nl
17	Tips en Tricks opschoonactie	Een schoonmaakactie organiseren voor kinderen is niet alleen ontzettend nuttig, maar ook leuk. Maar waar begin je met het organiseren? Hoe zorg je dat mensen meedoen? Hoe bereik je de pers? En moet je de gemeente betrekken. Vind antwoord op deze vragen en meer in ons overzicht van tips en trucs.	Nederland Schoon	https://www.nederschoon.nl/wat-jij-kan-doen/organiseer-een-schoonmaakactie-voor-kinderen

6. Creatieve lessen

Nr	Naam	Omschrijving	Aanbieder	url meer info
1	Kunst uit afval van Almere	De activiteit start met het bekijken van de tentoonstelling Recyclingkunst. Daarna wordt er afval verzameld uit het bos (aarde, takken, bladeren, berenklauw enz., enz.) waarmee objecten en collages gemaakt worden. Er zal ook allerlei afval zijn van bedrijven uit Almere, bijvoorbeeld oude fietsen, stukken metaal, huishoudelijke apparaten en plastic voorwerpen. Met al deze materialen wordt een kunstwerk gemaakt.	Stichting Stad & Natuur Almere	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=7985
2	Dag van de Duurzaamheid: Kunst van Afval	In plaats van weggooien geven we het afval nog een tweede leven en maken we er kunst van. Op de Dag van de Duurzaamheid, 10 oktober 2014, organiseren we voor lessen en workshops rondom afval. Van plastic flesjes en doppen maken we mooie bloemen die samen een tuin vormen: Trash garden. We gaan van plastic flessen en doppen mooie bloemen maken die met elkaar een tuin vormen. Je mag je eigen bloem(en) na afloop meenemen. Voor volwassenen is een workshop hanging garden. Van plastic flessen en oude fietsbanden maken we hangende (kruiden)tuin.	Utrecht Natuurlijk	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13035
3	Workshop cradle to cradle klas 2	Heeft u weleens van het begrip Cradle to Cradle gehoord? Cradle to Cradle betekent letterlijk van Wieg tot Wieg. Het is een hele andere manier van produceren en consumeren. Tijdens de workshop Cradle to Cradle ontwerpen de leerlingen in groepjes een product voor school (bijvoorbeeld een tafel, vuilnisbak of buitenmeubilair) volgens de Cradle to Cradle ontwerpregels. Dit ontwerp presenteren ze vervolgens aan de klas.	Weizigt Dordrecht	https://www.weizigt.nl/voortgezet-onderwijs/lessen-bij-duurzaamheidscentrum-weizigt
4	Jong leren recylen	Jong leren recylen: maak zwerfafvalkunst met je klas. Wist je dat zwerfafval zich goed leent voor als lesonderwerp op de basisschool en in het voortgezet onderwijs? Vanuit de gedachte jong geleerd, oud gedaan, Inspiratie nodig? Esther Pieterse biedt leuke gastlessen aan om van afval allerlei leuke dingen te maken.	Esther Pieterse	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=14102
5	Ogen van het OOR: Birds	De kern van het project is dat alle gebruikte materialen na hun leven in het ene product, nuttig kunnen worden ingezet in een ander product. In deze workshop wordt in 3 lessen van afval muziek gemaakt. Het speerpunt van les 1 is: Leer over duurzaamheid, natuur en milieu! Tijdens les 2 en 3 gaan de kinderen zelf met gebruikte tetra-melkpakken aan de slag o.l.v. de "Ogen van het Oor"- kunstenaar.	KIX - Kids X-plore en CNME Maastricht	https://www.kix-maastricht.nl/catalogus/id70/birds.html
6	Papier maken	Papier maken	OVAM en verpakkingindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
7	les afval en papier	Een leerzame les, waarbij kinderen de waarde van recycling en spullen in de prullenbak gooien aan den lijve ondervinden! Ze gaan tenslotte met een stuk zelfgemaakt papier naar huis.	Spookbos	
8	Oud Papier, Nieuw Papier	Les papier maken	BuitenWijs (Nieuwegein, Lopik, IJsselstein en Houten)	
9	Dijkm Leskist Papier maken	Een school puilt uit van het papier. Waar komt het vandaan, hoe wordt het gemaakt en waar gaat het naar toe? Vragen die proefondervindelijk te beantwoorden zijn door zelf papier te maken. Met videoband en werkboekjes.	Gemeente Heumen	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13635
10	Blog afvalverhalen	In overleg kunnen leerlingen een foto van een geraapt stuk afval + gedicht of kort verhaal opsturen.	Esther Klijn	www.afvalverhalen.nl
11	De Klieners recycleworkshop	Petflesraketten, botenrace, kunstkoppen en een bergafvalbeest	Milieu Educatie Den Haag	http://www.milieueducatiedenhaag.nl/site/klieners
12	Afvalkunst	Kinderen ontdekken dat we allemaal veel (verpakking) afval weggooien. Door daar goed over na te denken en vooral ook naar te kijken zien ze mogelijkheden om er nieuwe vormen van te maken. Zo wenden ze hun fantasie aan en wordt afval op een kunstzinnige manier hergebruikt. Afvalvoertuigen Elk kind maakt van meegebracht afval een voertuig (ruimtevoertuig, auto, boot, etc.). De werkstukken worden in de groep besproken en eventueel tentoongesteld. Kunstzinnige combinaties van afval. Elk kind kiest voorwerpen uit afval en maakt daar naar eigen inzicht een groepsopstelling van. Het kind tekent zijn compositie. De tijdsduur bedraagt 2 uur en de kosten €100,- .	Westlandse Natuur- en MilieuEducatie	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=11869
13	Creatief met afval	De kinderen gaan een deel van de gemeente schoon maken, met het verzamelde zwerfafval maken ze in groepen een kunstwerk. De kunstwerken worden op het gemeentehuis tentoongesteld en bezoekers kunnen stemmen op het mooiste kunstwerk. De wethouder maakt tijdens een bezoek van de klas aan het gemeentehuis de winnaars bekend.	Gemeente Schoon	
14	Afvalbeest	Kunstenaars die al 20 jaar kinderen laat knutselen met afval	Carolien Adriaanse	http://afvaljuf.blogspot.nl/
15	Afval? Echt niet!	Op Keep it Clean Day ruimen we samen al het zwerfafval in Culemborg op. In de week voorafgaand aan deze dag wordt er op school aandacht besteed aan zwerfafval en afval scheiden. Waarom scheiden we dat afval eigenlijk? Wat gebeurt er met het afval als het is opgehaald? Op deze dag willen we laten zien dat afval geen 'afval' is. Plastic wordt nieuw plastic en	Steunpunt NME Culemborg	http://www.nmeculemborg.nl

		papier nieuw papier. We ontdekken dat van afval heel veel nieuwe spullen worden gemaakt. We gaan zelf scheiden en recylen en gaan afval hergebruiken voor de mooiste kunstwerken.		
16	Mozaïektegels	Mozaïektegels	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
17	Theater der vuilnis	Theater der vuilnis	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
18	Zwerfafval: mode/conceptuele kunst (assemblage)	Zwerfafval: mode/conceptuele kunst (assemblage)	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
19	Zwerfafvalgedrochten (assemblage)	Zwerfafvalgedrochten (assemblage)	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
20	Muziek met zwerfafval	Muziek met zwerfafval	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
21	Stop-motion (filmtechniek)	Stop-motion (filmtechniek)	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
22	Zwerfafval in de kijker (waarnemingstekenen)	Zwerfafval in de kijker (waarnemingstekenen)	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie

7. Digitale ondersteunende materialen

Nr	NIV	Naam	Omschrijving	Aanbieder	url meer info	Thema
1	SITE	Doe meer met afval	Informatieve site met enkele open kennisvragen- Afvallessen is de lesrubriek van de campagne 'Doe meer met afval'. Het is onderdeel van het campagnelesprogramma en een uitbreiding van het lesboekje Doe meer met afval. Deze web rubriek geeft jou nog meer handige tips, opdrachten en informatie over afval, afvalscheiding en -recycling. Zie hiernaast de verschillende hoofdstukken van deze rubriek.	AVU	http://www.doemeermetafval.nl/hoemesprogramma.html	afval
2	SITE	Watt n zooi	Op de site staan spelletjes over afval scheiden en recyclen.	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden	afval
3	SITE	Watt n zooi	Op de site staan ideeën voor werkstukken en spreekbeurten.	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden	afval
4	SITE	Watt n zooi	Op de site staan links naar allerlei filmpjes over afval.	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden	afval
5	SITE	Wereldverbeteraars https://www.wereldverbeteraars.nl/		Twente Milieu	www.wereldverbeteraars.nl	Afval
6	SITE	Afval is goud waard: presentatie digibord		AVRI	http://www.afvalisgoudwaard.nl/data/Digibord.pdf	afval
7	SITE	Recycle Art, digitale lesbrieven	Informatieve site met links en enkele open opdrachten rondom recycling, zwerfafval etc.	De Papaver Delft / WAD	http://www.waddromen.nl/recycleart/lesbrief/	afval
8	SITE	Groene voetstappen	Bewustwordingsproject voor basis en voortgezet onderwijs waarbij kinderen een week lang met fiets of te voet naar school komen. Daarmee worden groene voetstappen verdiend. Onder het campagne materiaal zitten posters waarmee groene voetstappen op de grond kunnen worden geverfd. Naar de school of naar de prullenbak etc.	Klimaatverbond	www.groenevoetstappen.nl	gedrag
9	SITE	Aan de slag met afval	Een site met lesmateriaal, filmpjes, informatiemateriaal voor werkstukken en links naar voorbeelden en ideeën om met zwerfvuil en afval op school aan de slag te gaan	Nederland Schoon	www.aandeslagmetafval.nl	Afval/zwerfvuil/gedrag
10	FILM	De oorlog tegen plastic afval	Aflevering 24-2-2012 over plastic soep. Aandacht voor de drie benaderingen voorkomen, recyclen en opruimen	Een vandaag	http://www.npo.nl/eenvandaag/24-02-2012/AVRO_1489481	Plastic Soep
11	FILM	zwerfafval film gemeente Maasdonk	Filmpje voor basisonderwijs zwerfafval 'plastic soep'; Maasdonk	Gemeente Maasdonk	https://www.youtube.com/watch?v=pa2-tiLnYX0t=15	Plastic Soep
12	FILM	Afval	Filmpje waar Noordse stormvogel wordt ontleed en afval wordt gevonden	NTR Schooltv	http://www.schooltv.nl/beeldbank/c/clip/20040311_zwerfafval01	Plastic Soep
13	FILM	Wisebits filmpjes	In en filmpje van een minuut worden vragen gesteld die tot nadenken stemmen. Lesmateriaal voor docenten VO beschikbaar	Wisebits	www.wisebits.nl	Zwerfafval
14	FILM	Zee vol plastic	Aflevering 31-10- 2009 over plastic soep. Oorzaken gevolgen, bijeffecten. Zeer volledig beeld inclusief animaties.	Een vandaag	http://www.eenvandaag.nl/gezondheid/35298/zee_vol_plastic	Plastic Soep
15	FILM	Plastic Soep	Info filmpje over ontstaan en gevolgen van plastic soep	NTR Schooltv	http://www.schooltv.nl/beeldbank/c/clip/20101027_plasticsoep01	Plastic Soep
16	FILM	Plastic Whale	Actie ZAPlive voor plastic Whale	ZappLive	http://zapplive.ncrv.nl/pagina/verzameling-flesjes-voor-plastic-whale	Plastic Soep
17	FILM	Schooltv Actueel: Wecycle en Plastic Soep	Goed filmpje waarin door schrijfster Jesse Goossens het probleem en de oplossingen worden uitgelegd	Teleac, schooltv	http://zoeken.beeldengeluid.nl/interactief/index.aspx?chapterid=1164&filterid=974&contentid=7&searchID=2324310&columnorderid=-1&orderby=1&itemsOnPage=10&defsortcol=12&defsortby=2&pvname=personen&pis=expressies;selecties&startrow=1&resultitemid=1&nroffresul	Plastic Soep

					ts=6&verityID=/264131/267511/349159/3330278@expressies	
18	FILM	Filmpje zeedieren	Noordzeewater, koraal, sushi, zeehondentelling, wadlopen allemaal uitzendingen over zeeleven	Klokhuis	http://tvblik.nl/het-klokhuis/	Voedselkringloop
19	FILM	Filmpje plastic	Plastic	Klokhuis	http://tvblik.nl/het-klokhuis/plastic-1	Afval
20	FILM	Film zwerfafval		NRT klokhuis	http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1326028#0	Zwerfafval
21	FILM	Cradle to cradle - afval is voedsel, dvd	(VPRO)Tegenlicht documentaire over het door Braungart en McDonough bedachte concept dat moet bijdrage aan minder (of geen) afval voor een beter milieu. Duurt 51 minuten.	Duurzaamheidscentrum De Papaver	http://www.nmegids.nl/algemeen/esaanbod/itemtonen.php?code=6951	Afval
22	SPEL	Zwerfafval - computergame Globy	Kinderen bewust wilt maken van het (zwerf)afvalprobleem? Dat kan ook door ze een aantrekkelijke en interactieve game aan te bieden voor op school en thuis. Een serious game kan gespeeld worden op een digitaal, online platform, via een PC of een tablet bijvoorbeeld. Er zijn twee uitvoeringen beschikbaar voor p.o.-groepen 5 t/m 7: in de een speelt Globy de hoofdrol, in de andere Kapitein Kliko. Beide games zijn verkrijgbaar op CD-rom. Natuurlijk een goed idee om daar een les over afval aan te koppelen!	Duurzaam Leiden	www.globyredtdewereld.nl	zwerfafval
23	SPEL	Afval is goud waard: afvalquiz	Ben jij een afvalexpert of weet je helemaal niets van het scheiden van afval? Test hier je kennis! Met een druk op de knop ga je aan de slag. Succes!	AVRI	www.afvalisgoudwaard.nl	afval
24	SPEL	Juf Mia	Website met spelletjes over afval op internet	Juf Mia	http://ictjufmia.classy.be/afval.htm	afval
25	SPEL	Troep in Breda	website 'troepinbreda' met spelletjes voor iedere bouw	Afvalservicebreda	www.troepinbreda.nl	afval
26	SPEL	Canny - the garbage game	Om de strijd aan te gaan met zwerfafval gebruiken scholen nu vaak nog repressief beleid. Canny gaat uit van plezier om gedrag te veranderen. Afval inzamelen moet vooral leuk zijn!	Gemeente Heerlen / Tomra	http://www.agarbagegame.nl	zwerfafval
27	SPEL	Afvalgame	Raap afval van de straat en gooi het in de goede bak. Er zijn twee levels	Nederland Schoon	http://www.aandeslagmetafval.nl/lesmodule/groep12	Zwerfvuil en afval

8. Overige ondersteunende materialen

Nr	NIV	Naam	Omschrijving	Aanbieder	url meer info
1	OVERIG	Goed bezig	Complimenten machine die onder ander werd ingezet voor een zwerfafvalproject	Goed Bezig	www.goedbezig.eu
2	EXPO	Help mee aan een gezonde Noordzee	Help mee aan een gezonde Noordzee expositie	Kust en Zee	www.kustenzee.nl
3	SPEL	Opgeruimd staat netjes	zwerfafvalspel opgeruimd staat netjes 4-6 jaar	Rolf onderwijs	https://www.rolf.nl/
4	SPEL	Onze wereld	Onze wereld groep 2-3 afvalkaartjes sorteren	Rolf onderwijs	https://www.rolf.nl/
5	SPEL	Afvalkwartetspel	Afvalkwartetspel	Stichting Milieunet	http://www.stichtingmilieunet.nl/Afval_Kwartetspel.html
6	SPEL	Afval (kwartetspel - s9)	Kwartetspel met het thema afval.	De Boswerf (Team Natuur- en Duurzaamheidscommunicatie)	http://www.nmegids.nl/algemeen/esaanbod/itemtonen.php?code=171
7	SPEL	Afvalganzenbord	Het Afvalganzenbord is een reuze groot bordspel waarbij de leerlingen vragen krijgen over afval en allerlei situaties tegenkomen die met afval scheiden en voorkomen van afval te maken hebben. Heb je geluk, dan mag je langs een ladder snel omhoog, heb je pech dan glij je langs de glijbaan weer net zo snel naar beneden.	Weizigt Dordrecht	
8	SPEL	ARN B.V. Kringloopspel afvalarrangement	Hergebruik, afvalscheiding, voorkomen van zwerfval en andere milieu en hebben het doel er voor te zorgen dat we ons milieu sparen. Hiervoor zijn veel lesprogramma's ontwikkeld voor leerlingen. Op deze webpagina is een selectie te vinden van wat er in uw regio wordt aangeboden door afvalbedrijven, productiebedrijven en NME-centra. Al deze programma's krijgen meer betekenis als leerlingen weten wat de kringloop van grondstoffen inhoudt, en wie daar voor moeten samenwerken: producenten, consumenten en afvalbedrijven. De kringloop is echter behoorlijk abstract, en dus moeilijk te begrijpen door leerlingen. Met het Kringloopspel spelen leerlingen zelf de kringloop na. Als grondstof ervaren ze hoe ze gebruikt worden en het risico lopen uit de kringloop te verdwijnen. Ze kunnen zelf spelregels bedenken om in de kringloop te blijven en mee te blijven doen. De handleiding en de benodigde materialen zijn door de docent zelf te downloaden	Gemeente Heumen	http://www.nmegids.nl/algemeen/esaanbod/itemtonen.php?code=13792
9	BOEK	Help ik Barst	Help ik barst, wat wel en niet in de vuilniszak+ voorleesboekje voor 4/7 over soorten afval, scheiden en hergebruiken	Uitgeverij Averbode	
10	BOEK	Wiebe wil geen afval boek met CD	Dit is het verhaal van Wiebe die droomt van een wereld zonder afval. Maar zover is het bijlange nog niet! Eerst stopt Wiebe de etensresten van het voorbije feestje in het compostvat. Daarna gaat hij de rest sorteren in het containerpark: papier, plastic, glazen flessen, karton,... Maar de vervelende Mompelmoezen liggen op de loer. Hoe loopt dit af?	Verheyde	
11	POSTER	Afval (poster-pm18)	Poster met het thema afval.	De Boswerf	http://www.nmegids.nl/algemeen/esaanbod/itemtonen.php?code=162
12	BOEK	Afval scheiden in huis	Boek	Gijsbers milieueducatie	

Bijlage 2 Lesmaterialen basisonderwijs

9. Lessen voor alle groepen

Nr.	Thema	Naam	Omschrijving	Aanbieder	url meer info
1	afval	Groei uit groen	Deze leskist staat in het kader van gescheiden inzamelen van huishoudelijk afval. Wat is eigenlijk gft-afval? Welke dingen mogen wel en niet in de groene bak? De leerlingen ondervinden het zelf door een fruit- en groentesalade te maken. Met proefjes, opdrachten en spelletjes wordt het begrip afvalkringloop in de natuur duidelijk. 'De hongerige vuilnisbak' leert de kinderen tenslotte verschillende soorten vuilnisbakken te gebruiken. Deze kist kent een onderbouw-, midden- en bovenbouwvariant.	MEC Maarssen - NME Stichtse Vecht	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=1109
2	afval	Afvalscheiding	De gemeente Westland biedt een leskist over afvalscheiding aan, die in de klas gebruikt kan worden, bijvoorbeeld als voorbereiding op de excursie naar het afvalbrengrstation. Er zitten allerlei lesmaterialen over afvalscheiding in, zoals een memoryspel (1x); kwartetspel (4x); kleurplaten; knutseltips(11x); minicontainers (6x); inleiding spel; proef water zuiveren.	Westlandse Natuur- en MilieuEducatie	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=10863
3	afval	Afval scheiden	Educatief materiaal voor lessen over afval scheiden thuis en op school, hergebruik en restafval. Oprolbaar scherm waar foto's op gehangen kunnen worden.	CNME Maastricht en Regio	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=4834
4	afval	Bikkel van de Buurt	Leskist gericht op zwerfafval. Kinderen maken via De Schoonfamilie kennis met alle aspecten van zwerfafval bedenken hoe ze hun eigen omgeving schoon kunnen houden en houden een eigen opruimactie. Inclusief een groot bordspel over zwerfafval. Het lespakket bestaat uit praktische en theoretische opdrachten verdeeld over 5 lessen die op elkaar aansluiten. De opdrachten kunnen door alle groepen gemaakt worden, behalve het spel. Het Bikkel van de Buurt spel heeft aparte spelregels voor groep 5 & 6 en voor groep 7 & 8 duidelijk omschreven in het spelregelboekje.	Stichting De Ulebelt	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=4612
5	zwerfafval	Zwerfafvalactie (in maart, voor gem Buren en Neder-Betuwe)	Scholen kunnen gebruik maken van een (schoolbreed) lespakket. Het thema van dit lespakket is zwerfafval: wat is het en waar komt het vandaan? Maar ook gevolgen van zwerfafval en oplossingen. Het lespakket bestaat uit een handleiding met bijbehorende werkbladen en posters. Het onderwerp wordt vooral vanuit het eigen handelingsperspectief bekeken, dus minder kennis gericht. Het uitgangspunt is dan ook het bewerkstelligen van gedragsverandering. Inhoudelijk worden per bouw dezelfde 3 onderwerpen uitgewerkt: rondslingerende rommel - waar komt die rotzooi toch vandaan? - in de prullenbak ermee!	NME-centrum Midden-Betuwe	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=3909
6	zwerfafval	Zwervend afval - hoe erg is het?	Met dit lespakket maken de leerlingen van groep 1 tot 8 kennis met zwerfafvalproblematiek. In deel 1 denken de leerlingen na over (zwerf)afval en natuurlijk afval. In deel 2 helpen de leerlingen met het verzamelen van zwerfafval in de wijk, sorteren en wegen ze het zwerfafval en onderzoeken ze hoe snel afval afgebroken (opgegeten) wordt in de grond. In deel 3 stelt de groep vast hoe ze zelf kunnen helpen. Dit lespakket sluit aan bij kerndoelen 37 en 39. Leerlingen krijgen inzicht in en raken betrokken bij (zwerf)afval problematiek worden zich bewust van hun eigen gedrag ten opzichte van zwerfafval.	Stichting De Ulebelt	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=14105
7	zwerfafval	Zwerfafval mooi niet!	Zwerfafval mooi niet: Lespakket met als doel het bewerkstelligen van gedragsverandering en het versterken van gewenst weggooi gedrag van de leerlingen. Het bevat materiaal voor drie lessen. Leerlingen worden uitgebreid geïnformeerd over oorzaken en gevolgen	Stichting Nederland Schoon / kenmerk	www.zwerfafvalmooiniet.nl
8	zwerfafval	De Klieners lessen	Het lesmateriaal bestaat uit een algemene handleiding en vier lessenseries. Deze vier lessenseries kunt u naar eigen inzicht ook in andere groepen gebruiken. Ze sluiten grotendeels aan bij de volgende groepsindeling: groep 1/2, groep 3/4, groep 5/6 en groep 7/8.	Milieu Educatie Den Haag	http://www.milieueducatiedenhaag.nl/site/klieners
9	zwerfafval	Afval in School/ operatie speurneus	Het lesmateriaal is in zes fasen verdeeld en deze fasen zijn afgeronde leseenheden die achtereenvolgens doorlopen kunnen worden. Er wordt gebruik gemaakt van afwisselende werkvormen. Van liedjes zingen tot enquêteren van bewoners in de omgeving van de school.	NME Schouwen Duiveland	
10	zwerfafval	Zwervend afval	3 lessen over zwerfafval, een nadenk les, een opruimles en een nabesprekingsles	Het Groene Wiel, Wageningen	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=12064
11	voedselkringloop	Composteren, creëer je eigen organische kringloop	Wat te doen met organisch afval Composteren: hoe, waarom en op welke manier Hoe gebruik ik compost (in mijn moestuin)	Natuur en Milieu Educatie Heerhugowaard	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=11797
12	Afval/ Zwerfvuil	Aan de slag met afval	Een website met lesmateriaal voor alle groepen en BSO over afval en zwerfvuil. Er zijn lessen, filmpjes en werkbladen te downloaden. Ook is er via de site een link naar groengelinkt voor andere lessen. Voor de docenthandleidingen en doe bladen moet je eerst je gegevens achter laten.	Nederland Schoon	www.aandeslagmetafval.nl

10. Lessen voor de onderbouw (groep 1-4)

Nr	Thema	Naam	Omschrijving	Aanbieder	url meer info
1	afval	Theatervoorstelling: Wind en Konijn	Marjo Dames/Sterk Verhaal vertelt een sprookje uit West-Afrika over Wind en Konijn, waarin het thema luchtvervuiling op speelse wijze wordt aangekaart. Het is een theateraal vormgegeven vertelling, waarbij de kinderen actief betrokken worden. De vertelling geeft tot stof tot nadenken over afvalthema's, zoals: Zwerfafval: Overal waar mensen komen laten ze rommel achter. Ergerlijk! Maar ook gevaarlijk voor mensen EN dieren.	MEC De Witte Schuur	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=5556
2	afval	Operatie afval 1	Operatie Afval! is een leskist met materialen voor lessen en activiteiten over afvalgedrag en afvalverwerking. De leerlingen leren (anders) om te gaan met afval: hoe je afval kunt scheiden en hoe je afval kunt voorkomen. Memoryspel en poster	MEC de Witte Schuur	
3	afval	Afvalkabouter	Het Kabouterpad is een speelse en voor kinderen aantrekkelijke manier om met huishoudelijk afval en afval in de natuur kennis te maken. De kinderen stappen in de wereld van de kabouters en krijgen allerlei opdrachtjes die met afval te maken hebben. In de leskist zitten de materialen om het Kabouterpad uit te zetten en de opdrachten uit te voeren. Het Kabouterpad is geschikt om in de eigen schoolomgeving uit te zetten en tevens is er gelegenheid voor de kleuters om hun eigen leefomgeving te ontdekken en te beleven.	Boerderij Wolfslaar Breda	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=5413
4	afval	DuurSaam Doen! 3-4 De Afvalcarroussel	Aan de hand van twee verhalen worden kinderen zelf aan het denken gezet. Hoe houd je je eigen klas schoon? Kinderen leren m.b.v. voorbeelden van afval hoe lang het duurt voordat afval vergaat. Op het schoolplein kan een afvalrace georganiseerd worden. Doel van dit spel is om met plezier afval te scheiden.	De Groene Belevenis	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13043
5	afval	Milieubewust handboek 1-2	In deze lesmap is achtergrondinformatie en lessuggesties te vinden over o.a. milieuzorg op school, energie, water, omgeving en afval.	Duurzaamheidscentrum De Papaver	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=5661
6	afval	Kleuter milieukoffer	Hierin worden thema's behandeld die ook in het kleuteronderwijs over leefomgeving horen: warmte, lawaai en afval. Bij ieder kind brandt thuis de kachel, komt er water uit de kraan, worden dingen weggegooid of kunnen de kinderen niet slapen door lawaai. Het milieu in en om het huis komt in deze leskist aan de orde.	De Hortus, Centrum voor Natuur en Milieu	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=3303
207	zwerfafval	Theatervoorstelling: Plastic Soep	Een verteltheatervoorstelling over plastic in zee. Het verhaal is een variatie op het sprookje van de Kleine Zeemeermin. Waarbij de visser zoveel afval laat slingeren, dat de vissen en de zeemeerminnen in gevaar komen. De kinderen gaan aan het einde van het verhaal helpen met het opruimen van de zee, al zingend stoppen ze al het plastic in de afvalbak.	MEC De Witte Schuur	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=7323
7	zwerfafval	Fladdertje	Afval vind je overal, zelfs in de natuur. Maar dat levert problemen op voor de dieren die daar leven. Die houden niet van plastic en blikjes! Poppentheater Jinkys Mikmak speelt een prachtige voorstelling over afval bij jou op school!	Groen Doen, NME-netwerk Zuidwest Friesland	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=15041
8	zwerfafval	Theatervoorstelling Plastic soep	Een verteltheatervoorstelling over plastic in zee. Geschikt voor groep 1-2 en groep 3-4. De verhalenverteller komt bij u op school. Het verhaal is een variatie op het sprookje van de Kleine Zeemeermin. Doordat hij zijn afval laat slingeren maakt de visser zon troep in de zee, dat de vissen en de zeemeermin in gevaar komen.	Natuur en Milieu Overijssel	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=11553
9	zwerfafval	Zwerfafval mooi niet!	gr 1+2: les 1: wat ligt daar? les 2: kijk uit: zwerfafval! les 3: waardevolle troep	Nederland Schoon	www.zwerfafvalmooinet.nl
10	zwerfafval	Zwerfafval aanpakken	Op een speelse manier komen verschillende aspecten van (zwerf)afval ter sprake in de klas en vervolgens zal er een buiten opdracht zijn. Voor de kleuters zal dit waarschijnlijk zijn: op en rond het schoolplein afval verzamelen waarna er een grote vuilnisauto het schoolplein op komt die laat zien hoe het afval verwerkt wordt.	Centrum voor Natuur en Milieu 'de Schoolsteeg' Leusden	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=7709
11	zwerfafval	Schoolomgeving 5/6	Rond de school zijn veel leuke dingen te ontdekken. met opdrachtkaarten, werkbladen en materialen ontdekken de kinderen de omgeving.	Duurzaamheidscentrum Vlaardingen	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=10523
12	zwerfafval	Speurneus 1	Hoep! Oei oei en Foetsie zijn 3 handpoppen die staan voor Leuk, Veiligheid en Opruimen. Samen met de kinderen richten ze een Speurneuzenclub op die het leslokaal gaat inspecteren. Is het er fijn? Zijn sommige dingen onveilig? Kan er troep worden opgeruimd? Welke viezige dingen kunnen toch lekker zijn? Via het (poster-) verhaal Foetsie komt afval scheiden aan de orde. Samen met Hoepla vormen ze een vuilnisbakkenband en studeren ze een liedje in. In de beweging/expressie les komen milieuzorghandelingen in huis aan bod. Het project sluit af met een heuse speurtocht in en om de school over wel/niet leuk, veilig en schoon! NB: het project Speurneus heeft een onder-, midden- en bovenbouwvariant.	MEC Maarssen - NME Stichtse Vecht	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=1075
13	zwerfafval	Verdiepingsleskist Zwerfafval onderbouw	De leskist Zwerfafval + wordt met ingang van het schooljaar 2014-2015 nieuw geïntroduceerd in het aanbod. Deze leskist sluit aan op het programma Waardevol Afval en vormt de verdiepingsleskist op de afvalfractie zwerfafval uit de schatkistjes Waardevol Afval. Deze schatkistjes zijn in december 2013 op alle scholen in het werkgebied van Reinigingsdienst Waardlanden geïntroduceerd en bevatten zogenaamde kennisbladen en inspiratiebladen over 8 afvalfracties waaronder zwerfafval.	Van Andel-Spruijt Natuurcentrum	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=12834

14	voedselkring loop	Pieter de Pier	Met Pieter de pier, een stokpop, wordt de les ingeleid. Samen met hem leren kinderen de verschillende soorten afval scheiden. Het accent ligt daarbij op het onderscheid tussen Groente-, Fruit- en Tuinafval (GFT) en het overige afval. De lessenserie bevat de volgende onderdelen: - startactiviteit: poppenspel met Pieter de Pier.- afval uit de natuur: bodemdierpjes herkennen- afval van mensen: herkennen en scheiden- afval rond school: zwerfafval- afsluiting: Pieter de Pier lied.	Bezoekerscentrum Wolfslaar Breda	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=5475
15	voedselkring loop	Pieren en pissebedden	Pieren en pissebedden zijn leuke en gemakkelijk onderzoekbare diertjes. Deze kleine en bijzondere dieren spelen een belangrijke rol in de natuur. Het zijn de afvalopruimers! En wie van deze twee is de beste, vraagt een afvalverwerkingsbedrijf zich af. De leerlingen onderzoeken deze vraag door proefjes te doen en informatie op te zoeken en komen met een aanbeveling voor het bedrijf dat nieuwe werknemers in dienst kan nemen!	BuitenWijs (Nieuwegein, Lopik, IJsselstein en Houten)	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=9858
16	voedselkring loop	CENTRUMLES Kleine beestjes	Iedereen weet dat het t heel belangrijk is dat je al het afval netjes gescheiden moet weggooiden. De natuur gooit niets netjes weg. Vooral in de herfst kan de natuur een flinke troep maken. Bomen laten blaadjes op de grond vallen, plantjes sterven af en alles blijft maar gewoon liggen. En toch is het geen grote bende. Er zijn namelijk beestjes die heel druk zijn om al dit natuurafval op te ruimen. Na een introductie over kleine beestjes gaan de kinderen naar buiten op zoek naar kleine beestjes in het echt. Tijdens deze les wordt ingegaan op een aantal kleine beestjes zoals regenwormen, slakken, pissebedden en spinnen.	Bezoekerscentrum De Grote Rivieren, Heerewaarden	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=11151
17	voedselkring loop	Pissebedden	Leskistje met materialen om pissebedden te onderzoeken in de klas.	MEC De Bevelanden	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=12960
18	voedselkring loop	Kabouters	In deze buitenles zijn de leerlingen te gast in de wereld van de kabouters. Door allerlei opdrachten uit te voeren maken ze kennis met planten, bloemen, bomen en kleine beestjes om hen heen. Ook het thema afval komt hierbij aan de orde. Gekleurde kabouters wijzen hen daarvoor de weg in de schoolomgeving. Door alle zintuigen te gebruiken leren de kinderen de natuur spelenderwijs kennen en kunnen zij zich inleven in planten en dieren. Hierdoor zullen zij zich (meer) betrokken gaan voelen bij de natuur om hen heen. De leskist bevat zowel algemene opdrachten die het hele jaar te gebruiken zijn, als seizoensgebonden opdrachten.	MEC Maarssen - NME Stichtse Vecht	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=1068
19	voedselkring loop	De bodem van Momo (L04)	Met de handpop Momo de Mol bekijken en onderzoeken leerlingen de bodem in hun eigen omgeving. Er is een zeer uitgebreide, praktische handleiding voor de leerkracht met opdrachtkaarten, woordplaten, kleurplaten en veel knutsel ideeën. In de leskist zit een cd met liedjes.	Natuur en Milieu Overijssel	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=10077
20	voedselkring loop	Regenwormen (B01)	De regenwormen laten de dode bladeren verdwijnen en woelen de grond om. In deze lesbrief staat beschreven hoe u een wormenbak kunt maken. Maar de wormen kunt u ook bekijken in een grote glazen pot. Verder vind u in de lesbrief informatie over het leven van de regenworm. Tenslotte is er een werkblad toegevoegd waarop leerlingen het proces kunnen beschrijven. De lesbrief komt begin september op school.	Natuur en Milieu Overijssel	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=10086
21	voedselkring loop	Leskist: Kabouterkist schoolomgeving	Houten kabouters worden op en rondom het schoolplein neergezet. Ze hebben opdrachten bij zich die gericht zijn op het ontdekken van de directe schoolomgeving: Zie je hier mooie bloemen? Is het fijn weer vandaag? Of: Vind je hier veel afval? In de vorm van verhaaltjes of gedichtjes worden onderwerpen onder de aandacht gebracht. Voor de begeleiding is hulp van ouders/stagiaires noodzakelijk.	NME Liemers	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=8149

11. Lessen voor de middenbouw (groep 5-6)

Nr.	Thema	Naam	Omschrijving	Aanbieder	url meer info
1	afval	Glas: eindeloos mooi	Interactief lesmateriaal over glas en over glasrecycling. De boodschap van het lespakket is: gooi al je glas in de glasbak, dan kan het eindeloos hergebruikt worden!	Kenmerk	http://kids.glasscheiden.nl
2	afval	Plastic Power	Het scheiden van plastic verpakkingsafval wordt steeds vanzelfsprekender. In het lespakket Plastic Power leren de leerlingen alles over het hoe en waarom van het scheiden van plastic afval. Daarnaast wordt specifieke aandacht besteed aan het materiaal plastic. De leerlingen krijgen bijvoorbeeld een indruk van hoe plastic wordt gemaakt, welke verschillende soorten plastic er zijn en wat je zoal van plastic kunt maken. Het lespakket bestaat uit een leerlingenboekje en een docentenhandleiding. Hierin vindt u onder meer kopieerbare werkbladen en extra lessuggesties. De leerlingen kunnen bij verschillende opdrachten internet raadplegen.	Nedvang	http://kenmerk.nl/bo/mens/milieu/lespakket-plastic-power-alles-over-plastic-recycling.html
3	afval	Blik in de klas	De interactieve weblessen op blikindeklas.nl hebben steeds een ander thema. De leerlingen ontdekken onder meer wat er met een blikje gebeurt nadat het bij het restafval terecht is gekomen. Ook zien ze hoe er in de staalfabriek nieuw staal wordt gemaakt van schroot. Verder ontdekken zij van alles over de verschillen en overeenkomsten tussen de metaalsoorten staal en aluminium, komen ze erachter hoe blikjes worden gemaakt en leren ze over de verschillende functies en eigenschappen van blik. Tot slot kunnen de leerlingen de slotquiz maken. Hebben uw leerlingen de slotquiz succesvol afgerond, beloon ze dan met miniblikjes pepermunt, grappige robotmagneetjes en een persoonlijk certificaat.	Kenmerk	www.blikindeklas.nl
4	afval	Troep (over afvalscheiding)	Ontdekkist Troep is een doe-pakket waarmee op een speelse manier duidelijk wordt gemaakt wat afval is. Welk afval in welke afvalbak thuishoort en op welke manieren afval kan worden hergebruikt. Leerlingen worden zich bewust van het afval dat ze dagelijks maken. Hoe zij die hoeveelheid kunnen beperken en hoe zij kunnen helpen om zo veel mogelijk afval te recyclen. Naast een koffer vol voorbeeld-afval bevat de ontdekkist onder andere een elektrospel, prentenboeken, werkbladen, een voeldoos en een kwartetspel.	Boerderij Wolfslaar Breda	www.troepinbreda.nl
5	afval	Leskist Afval, zoek het uit!!	Wat doet die vuilnisbak daar op de stoep? Waarom is het afval niet meegenomen door de vuilnismannen? Wacht eens, er hangt een kaartje aan: Dit afval is te scheiden, afval, zoek het uit! De kinderen zoeken uit hoe je afval kunt scheiden en wat je vervolgens met het afval moet doen. Waar komt het vervolgens terug? Voor de anonieme eigenaar van de afvalbak / -zak maken ze een poster met de informatie die ze hebben gevonden. Daarnaast maken zeeën wormhotel en ontdekken ze dat de natuur zijn eigen afvalopruimers heeft.	De Hortus, Centrum voor Natuur en Milieu	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=11182
6	afval	Doe meer met afval	Lesprogramma Basisscholen: Lesboekje 'doe meer met afval'	AVU	www.doemeermetafval.nl
7	afval	Troep1 minimier	Lespakket Troep voor groep 1 t/m 4 bestaat uit een lerarenhandleiding, praatplaten, een werkblad en een kleuren knutselplaat. De praatplaten en het werkblad vormen samen de basis van de les. In het werkblad staat allerlei opdrachtjes, puzzeltjes en een knutseltip.	Boerderij Wolfslaar Breda	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=7664
8	afval	Mierenafvalspel	Met het Mierenafvalspel (3 x 3 m2) kunnen de leerlingen op een speelse manier hun kennis over afval testen. Samen met een werkster (mier) gaan de leerlingen aan het werk in de mierenhoop. Op de tocht door de mierenhoop krijgen ze vragen over afval en komen ze in allerlei situaties terecht die met afvalscheiding en het voorkomen van afval te maken hebben. Heb je geluk, dan mag je langs de ladder omhoog. Heb je pech dan roetsj je langs de glijbaan weer net zo snel naar beneden.	Boerderij Wolfslaar Breda	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=5443
9	afval	Afval, zoek het uit!	NAV invoering Difter: Voor groep 4/5/6 2 basislessen en 2 optionele verdiepinglessen. Het lesprogramma voor groep 7/8 uit de leskist Afval bestaat uit 3 basislessen Afvalscheidingsspel, een kringgesprek rond de Achtergelaten Vuilniszak, waardendiscussies tot een afval-analyse	Stichting De Ulebelt	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=3693
10	afval	Recycling	Recycling-leskist met informatie en producten over recycling in ontwikkelingslanden. Hoe en wat kun je maken van afval en ander recyclingmateriaal en uit welke landen komt het. De kist bevat producten gemaakt van zeer uiteenlopende soorten afval.	IVN Flevoland	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=11404
11	zwerfafval	Verhalenze	Toneelstuk over zeevervuiling met lesbrief naar aanleiding van Avontuur aan Zee van Nederland school	Blokweer MAK	www.mec-dewitteschuur.nl
12	zwerfafval	Opgeruimd Breda,	Binnen Opgeruimd Breda kunnen scholen of klassen een Klassendeal sluiten. Leerlingen onderhouden zelf buurtgroen of ruimen zwerfafval op in ruil voor punten. Deze punten zet de klas in voor leuke en educatieve projecten. Een van deze educatieve projecten is het krijgen van een animatieworkshop! Tijdens deze workshop	Boerderij Wolfslaar Breda	https://prezi.com/2re7n37dk8tq/klassedeal-animatieworkshop/

		Animatie Workshop.	worden de ideeën van de leerlingen gebruikt en hiervan een grappig of informatief filmpje gemaakt. De technische zaken worden geregeld, u kunt het bijgevoegde lespakket gebruiken om de leerlingen voor te bereiden op de workshop.		
13	zwerfafval	Zwerfafval mooi niet!	gr. 5-6 les 1: zwerfafval gezocht! les 2: afbraaktijden les 3: hergebruik en recycling	Nederland Schoon	www.zwerfafvalmooignet.nl
14	zwerfafval	Zwerfafval mooi niet!	gr. 3-4 les 1: ra, ra, raad het zwerfafval, les 2: verpakt, les 3: nog een keer	Nederland Schoon	
15	zwerfafval	Opgeruimd houdt netjes	In het verhaal Onbegonnen werk hebben de twee schoolmuizen het goed: er wordt niet goed opgeruimd en er is genoeg te smikkelen. Maar dat wordt anders! Samen met de leerlingen komt er een plan voor het opruimen! In het verhaal over Willem, de lopende afvalbak, wordt het buiten opgeruimd. En blijkt dat afval een levensduur heeft! In het lied zingen de leerlingen hierover! Tot slot kunt u samen met de klas een terrein kiezen dat u gezamenlijk wilt opruimen: voor elke leerling zijn hiervoor handschoenen aanwezig. Samen opruimen kan een goed gevoel opleveren en een schoner schoolplein!	BuitenWijs (Nieuwegein, Lopik, IJsselstein en Houten)	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=3616
16	zwerfafval	Opruimers basisles	Tijdens deze les(sen) leren de kinderen aan de hand van gevarieerde, speelse en uitdagende activiteiten alles over de thema's natuurkringloop, afvalverwerking en zwerfafval. Er kan gekozen worden voor de praktijkles op De Kaardebol (de eerste dag) en een aansluitende tweede (verwerkings)les op school, bestaande uit een zwerfafvalopruimactie in de buurt van de school en een verwerkingsles in de klas. Bij de les op De Kaardebol rouleren kleine groepjes langs verschillende onderdelen die handelen over het hoe en waarom van afval scheiden, hergebruik, recycling en het composteren van gft-afval. De kinderen graven in een composthoop, nemen compost(beestjes) onder de loep, doen een spannende kliko-race, een computer-afvalkwartetspel en een electrospeel. Er wordt afgesloten met een filmpje. Bij de aansluitende les op school: een medewerker van De Kaardebol bezoekt samen met medewerkers van Buurtservice uw groep voor een zwerfafvalactie rond de school. De Kaardebol zorgt voor de benodigde materialen. Na afloop worden de vondsten op school besproken en gaat een medewerker van De Kaardebol dieper in op de ervaringen van de leerlingen.	De Kaardebol - Zutphen	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=3685
17	zwerfafval	zwerfafval op het schoolplein ? Echt niet!	Project voor groep 6 om kinderen bewust te maken van de problemen rondom zwerfafval.	Milieu Educatie Centrum Gemeente Renkum	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=4619
18	voedselkringloop	Natuurlijk afval	Voor de onderbouw (groep 3 en 4) is er het prenten-(voor)leesboek Bram en de kauw, een verhaal over fasen in het leven van mens, plant en dier, geschreven en geïllustreerd door Ada Lilipaly. Er zijn opdrachten om het verschil te leren tussen levend en dood, domino en een cirkelpuzzel om bezig te zijn met de levenscyclus, en proefjes met kiemende zaden. De middenbouw verdiept zich in de opruimers van de natuur: de bodembeestjes. Ze kunnen in de schoolomgeving verzameld worden met een insektenzuiger en met loepstapjes bekeken worden. Een observatorium in de klas in de vorm van een grote glazen pot met grond en beestjes geeft een kijkje in hun dagelijkse bezigheden. Determinatiekaarten helpen bij het op naam brengen van de minidiertjes, en er zijn tal van spannende onderzoeksopdrachten. De bovenbouw houdt zich bezig met het afbraakproces op zich: met schimmels en composteren. Op brood en fruit groeien vanzelf allerlei soorten schimmels, op hout rondom de school of in het bos; de relatie met paddenstoelen wordt gelegd. Er is een kringloopspel. De verschillen en overeenkomsten tussen ons afval en dat van de natuur maken duidelijk wat wel en niet op de composthoop of in de GFT-bak mag. Dit is een opstapje naar het onderwerp afval als milieuprobleem.	MEC De Bevelanden	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=10974

12. Lessen voor de bovenbouw (groep 7-8)

Nr	Thema	Naam	Omschrijving	Aanbieder	url meer info
1	afval	Troep 2 minimier	Lespakket Troep ² voor groep 5 t/m 8 bestaat uit een lerarenhandleiding, een opdrachtblad, een werkblad en een knutselplaat. Het werkblad is informatief, bevat een stripverhaal en verschillende opdrachtes. Speciaal voor les is het Mierenafvalspel ontwikkeld en de educatieve site voor kinderen: troep in Breda	Boerderij Wolfslaar Breda	www.troepinbreda.nl
2	afval	Watt n zoi	Lesblad vergisting + docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
3	afval	Watt n zoi	Lesblad verwerking + docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
4	afval	Watt n zoi	Lesblad afval scheiden+ docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
5	afval	Watt n zoi	lesblad energie uit afval + docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
6	afval	Watt n zoi	lesblad slimme energie + docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
7	afval	Watt n zoi	lesblad afval verbranden + docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
8	afval	Watt n zoi	lesblad afval sorteerder + docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
9	afval	Alles over afval	Afval: Alles over Afval! Hoe komt je vuilniszak op de vuilnisbelt en wat kunnen we allemaal recylen? Je leert het in deze les!	Acadin	
10	afval	Ik ben Afval	Deze leskist wil de kinderen van groep 7 en 8 vertellen wat er met het afval gebeurt nadat het is weggegooid en welke rol ze zelf kunnen spelen t.a.v. het scheiden van afval.	NME De Klyster	
11	afval	Troep onder de Loep (gastles)	Na een korte introductie buigen de leerlingen zich in kleine projectteams over de opdracht om een eigen creatieve, technische oplossingsgerichte uitvinding te bedenken, die de wereld schoner en beter kan maken. Maar daar stopt het niet, vervolgens gaan de leerlingen zelf aan de slag. De prototypes die zij ontworpen hebben gaan ze nu ook daadwerkelijk maken, met alleen het afval dat ze zelf ter voorbereiding hebben verzameld. Aansluitend wordt een tentoonstelling georganiseerd.	Boerderij Wolfslaar Breda	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=15072
12	afval	lespakket Afval	Leerlingen uit groep 6 en 7 leren in het project over afval; wat er gebeurt met dingen die ze weggooien en waarom afvalscheiding belangrijk is. In het lespakket zitten een lesboekje, een infographic, een animatiefilmje en een doe-activiteit. De hoofdrol in het project is voor een mascotte in de vorm van een bananenschil.	Afvalverwerkingsbedrijf Baetsen	
13	afval	Afval? Zo verwerkt!	Digitale lesbrieven waarin op een (inter) actieve manier de volgende onderwerpen over afval worden behandeld: Voorkomen van afval, Afval storten, Afval verbranden, Recycling, Zwerfafval. Deze onderwerpen worden in de klas behandeld met verschillende leuke en actieve opdrachten. Zo zijn verschillende opdrachten gekoppeld aan filmmateriaal, internet, computergames en een spel voor in de klas waar ook meteen een wedstrijd aan verbonden kan worden.	NME Noordoostpolder	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=9068
14	afval	Natuurmuseum Leskist Afval (1)	Leerlingen leren door het werken met deze leskist allerlei soorten afval kennen. Al doende groeit hun bewustzijn met de noodzaak en de mogelijkheid om de afvalstroom in te perken. Onderwerpen zijn o.a. afval rond school, afvalveranderingsproef, hergebruik, compost en papier maken, verpakkingen. Een papierschep set, de diaserie 'afval van de natuur', videoband en het afvalspel zijn in de leskist aanwezig.	Gemeente Heumen	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13368
15	afval	Afval dat gooi je niet zomaar weg	"Meester, hoort shampoo bij het Klein Chemisch Afval?" Deze leskist bevat opdrachten over afvalinzameling en zwerfafval. Leerlingen leren hoe ze huishoudelijk afval moeten scheiden, hoe ze zwerfafval kunnen voorkomen en bestrijden en over recycling van glas,	Boerderij Wolfslaar Breda	

			Groente-, Fruit-, en Tuinafval (GFT) en papier. De leerlingen interviewen de conciërge en maken posters die oproepen tot beter afvalgedrag. Deze posters kunnen in de school worden opgehangen. De leskist bestaat uit een zoekplaat, afvalbakken, modelafval en kringlooppuzzels. U kunt deze leskist combineren met een schoonmaakactie rond de school. Neem hiervoor contact op met Boerderij Wolfslaar.		
16	afval	Afvalluh! BW	Hoeveel afval produceren alle mensen in de gemeente waar ik woon? Dit is de start vraag van deze lessenserie. En hoeveel klaslokalen kun je daarmee vullen is een geweldige rekensom! En dan is het niet meer zo moeilijk om te zien dat dit wel een probleem is! Daarna ontdekken de leerlingen dat er grote verschillen bestaan in de wijze waarop producten verpakt zijn, en dat zij dus bij hun inkopen kunnen kiezen om de afvalberg te verkleinen. Verder wordt duidelijk hoe de leerlingen afval kunnen scheiden, waar de verschillende soorten afval worden ingezameld en wat er daarna mee gebeurt (recycling). Uiteindelijk vormt een estafettespel (ren je rot) de afsluiting van het programma, waarbij de opgedane kennis wordt toegepast.	BuitenWijs (Nieuwegein, Lopik, IJsselstein en Houten)	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=9863
17	afval	CNME de Zwanebloemes: Afval Bestaat Niet	Deze les voor groep 7 en 8 gaat over afval. De volgende thema's worden op speelse wijze behandeld: - een schoon milieu- verschillende soorten afval en scheiding ervan- watervervuiling (relatie tussen chemisch afval en waterdiertjes)- duurzaam winkelen- het Cradle to Cradle principe. Leerlingen worden zich bewust van de gevolgen van hun keuzes en leren hoe ze zelf actief iets kunnen veranderen. Er zijn 5 opdrachten, elk in tweevoud aanwezig. Er zijn dus 10 opdrachtenhoeken waar groepjes leerlingen aan het werk zijn. Voor de verwerkingsles op school zijn diverse lessuggesties aanwezig. Een leuke aanvulling op de les zou onze 'www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/' leskist: Afval 7-8 zijn.	CNME de Zwanebloem / Omgevingsdienst Midden-Holland	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=8659
18	afval	CNME: Cradle to Cradle; op weg naar duurzaamheid.	Na een inleiding over deze principes gaan kinderen zelf ontwerpen, waarbij ze nadenken over het te gebruiken materiaal, de energievoorziening en hoe er sprake is van recycling; nadat het product gebruikt is. Ze leren op die manier out of the box denken	CNME Maastricht en Regio	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=5197
19	afval	DuurSaam Doen! 7-8 De Afvaladviseurs	Met de methode van de zes denkende hoeden worden de leerlingen gestimuleerd om over afvalbeleid na te denken. Presentatie aan wethouder	De Groene Belevenis	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13045
20	afval	Afval lab	Onderzoek naar grondstof van verschillende producten, scheiden en eigenschappen, zwerfafval zoeken en afbraaktijden bestuderen	de Helderse Vallei	
21	afval	Afvalles	Op een actieve manier worden de leerlingen tijdens de les aan het denken gezet en moeten ze allerlei keuzes maken. Uiteindelijk heeft de les tot doel dat de leerlingen de verschillende soorten afval kunnen onderscheiden, de problemen van de afvalberg kennen en weten hoe ze zelf afval kunnen voorkomen en verminderen. De les kan makkelijk in een groter geheel worden geplaatst en bijvoorbeeld worden gecombineerd met een milieuzorg-op-school (M.O.S.) project of een bezoek aan het afvalstoffenpark De Schans.	Gemeente Soest	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=390
22	afval	Leskist afval	AFVAL (7-8) Een leskist met veel doe-opdrachten over huishoudelijk afval, zwerfafval en KCA.	MEK Oosterhout	
23	afval	Recycle mee (van sappak tot portemonnee)! - Ecolids	Een les over recycling, Aan de hand van een proefje leren de kinderen uit welke materialen een sappak bestaat (papier, plastic en aluminium) en dat het daarom niet bij het oud papier kan. De kinderen maken zelf van een sappak een portemonnee.	Natuur en Milieu Educatie (NME), Gemeente Amsterdam	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13287
24	afval	Weg met de plastic soep! - Ecolids	Door middel van diverse proefjes onderzoeken de kinderen plastic als materiaal en leren ze dat er verschillende soorten zijn. Ook onderzoeken de kinderen de afbreekbaarheid van verschillende materialen. Tenslotte maken we samen bioplastiek. Tijdens de les komt tevens aan de orde waar plastic voor wordt gebruikt, plastic als afvalprobleem, recycling en voorkomen van afval.	Natuur en Milieu Educatie (NME), Gemeente Amsterdam	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13284
25	afval	Kringlopen, recyclen	Door middel van opdrachten, inzicht krijgen in afval, recyclen en natuurlijke kringlopen. Belangrijk is de multiculturele benadering: de cultureel bepaalde standpunten ten opzichte van natuur en milieu komen uitgebreid aan bod.	NME Schiedam	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=3748
26	afval	Afval en Hergebruik bovenbouw	De leskist Afval en Hergebruik werkt aan de hand van 4 thema's, namelijk: Wat is afval, Afval verminderen, Afval scheiden en Hergebruik. In de kist zit een overzichtelijk	Van Andel-Spruijt Natuurcentrum	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=11521

			handleiding voor de leerkracht en leuke materialen voor gebruik door de kinderen. Met het verhaal van Max en Nadya kunnen de kinderen via allerlei rollenspellen de weg van het afval zelf beleven. Onderdeel waardevol afval		
27	afval	Afval bestaat niet	Met afval hebben kinderen dagelijks te maken. Denk maar aan je pakje drinken, je bananenschil, vallende bladeren van de boom of een kapot stukje speelgoed. Wat gebeurt er met afval en wat kan er allemaal mee gedaan worden?	Weizigt Dordrecht	https://www.weizigt.nl/primair-onderwijs/dordrecht/lessen/groep-7-8/afval-bestaat-niet
28	afval	Leskist Plasticsoep	Deze leskist laat mogelijkheden zien van een nieuwe, groene industrie. De leerlingen doen verschillende opdrachten en proefjes in kleine groepjes over groene grondstoffen voor plastics (bioplastics) en leren dat er verschillende soorten plastics zijn. Ze leren over de voor- en nadelen van de diverse soorten plastics.	CNME Gemeente Amersfoort	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13223
47	afval	MEC leskist: Operatie Afval! (bovenbouw)	Operatie Afval! is een leskist met materialen voor lessen en activiteiten over afvalgedrag en afvalverwerking. De leerlingen leren (anders) om te gaan met afval: hoe je afval kunt scheiden en hoe je afval kunt voorkomen.	MEC De Witte Schuur	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=10341
29	gedrag	Sarah's Wereld	Op speelse en kindvriendelijke wijze schetst het spel een beeld van de wereldwijde milieuproblematiek, de oorzaken én het handelingsperspectief. Thema's Sarah op school, Sarah thuis, Sarah in de gemeente, Sarah in de supermarkt, Sarah op bedrijfsbezoek	Wuppertal Instituut	www.sarahswereld.nl
30	gedrag	Watt n zooi	Lesblad preventie + docenten handleiding	HVC Groep	www.wattnzooi.nl
31	gedrag	Keuzekist 2e hands	Hoe kun je leerlingen leren bewuste keuzes te maken en daar naar te handelen? Met de keuzekisten leren leerlingen verantwoorde beslissingen nemen. Door de negen stappen van een keuzekist te doorlopen, vormen leerlingen hun eigen mening. Stap 1 t/m 4 waarden verhelderend: er wordt een dilemma aan de leerlingen voorgelegd aan de hand van prikkelende stellingen. Stap 5 en 6 waardencommunicatie: leerlingen onderzoeken wat anderen ervan vinden. Stap 7 t/m 9 handelingsperspectief: leerlingen presenteren hun mening aan de klas. Ze staan achter hun keuze, kunnen die onderbouwen en proberen om naar die keuze te handelen. De keuzekist 2e Hands draait om de stelling: waarom zou je je oude spullen bewaren? Stop het maar in een afvalzak, dat ruikt lekker op!	DuurzaamheidsEducatie gemeente Enschede	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=4462
32	gedrag	De wereld rond afval, afval de wereld rond	IN DEZE LESKIST WORDT DE RELATIE tussen natuur en de Derde Wereld aan de hand van het thema Afval uitgewerkt. In de kist zit materiaal waarmee kinderen op een aansprekende manier leren wat grondstoffen, afval en Derde wereld met hun eigen consumptie te maken hebben. Er zitten voorbeelden in de kist van speelgoed en muziekinstrumenten, gemaakt van afval. Een dia-serie laat de herkomst van grondstoffen en gebruik van afval hier en daar zien. Op de video staan voorbeelden hoe je met afval kunt spelen en op de muziekcassette staan liedjes voor een musical. In de bijbehorende onderwijsmap zit veel lesmateriaal en verwerkingssuggesties. Schrijf dus in op deze veelzijdige leskist!	Gemeente Soest	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=687
33	gedrag	Afval de wereld rond	In deze kist is een aantal materialen en suggesties voor de midden- en bovenbouw gebundeld om natuur- en milieueducatie en ontwikkelingseducatie in samenhang te behandelen. Zo vindt u in deze leskist speelgoed uit de derde wereld (gemaakt van afval) en een video over dit onderwerp. Verder behandelt de kist een aantal productieprocessen rondom de grondstoffen katoen, rubber en bauxiet. U kunt de kinderen zelfs echte instrumenten laten maken zoals dat ook in de derde wereld gebeurt. Uiteraard hebben we ook de Mondiale Speurtocht door de Maastrichtse binnenstad aan deze leskist toegevoegd. Voor andere steden en dorpen kunt U gemakkelijk zelf een Mondiale Speurtocht maken.	CNME Maastricht en Regio	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=4836
34	gedrag	Kijk wat je koopt	Kijk wat je koopt is een lespakket dat leerlingen informeert over de manieren waarop afval voorkomen wordt. De inhoud is praktisch. Leerlingen voeren een onderzoekje uit dat met werkbladen wordt voorbereid. Hierna interviewen de leerlingen de klanten van de winkel in de buurt en presenteren zij hun inzichten aan de rest van de klas. Voor ondersteuning kunt u rekenen op de NME-medewerkers.	MEC Maarssen - NME Stichtse Vecht	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=1094

35	gedrag	Aarde & Wormen voor Waarden en Normen; thema 3 Bruikbaar Afval	De lessen hebben betrekking op natuur en/of milieu en op de bewustwording voor waarden en normen in relatie tot natuur en milieu. De leerlingen worden aangespoord om te onderzoeken wat zij belangrijk vinden aan natuur en milieu. Dit gebeurt door binnen verschillende thema's natuuronderzoek te doen en erover te filosoferen. Leerlingen onderzoeken wat zij belangrijk vinden binnen elk thema. Welke waarden kennen zij toe aan natuur en milieu? Vervolgens gaan ze zelf regels opstellen die als wetten worden geformuleerd.	NME Centrum Schouwen-Duiveland	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=12669
36	gedrag	Afval!h!	Hoe minder afval hoe beter! En als je afval hebt: goed scheiden. In dit project ontdekken de leerlingen op heel actieve manier hoe je afval kunt voorkomen, hoe je afval het best kunt scheiden en hoeveel onzinverpakkingen we soms kopen. Ook leren ze hoe ons afval wordt verwerkt en hergebruikt. Het project bestaat uit 4 lessen op en buiten school: Hoeveel en welk soort afval produceren we? (door leerkracht op school), >Hoeveel afval koop je en wat kost dat eigenlijk? (les in de supermarkt, begeleiding door Groene Wiel), Praktische les afvalscheiding (op school met materiaal van Groene Wiel), Excursie Afvalbrengstation Ede (begeleiding door ACV), De lessen omvatten naast natuuronderwijs ook rekenen en materiaalkennis. Het project inclusief gastles wordt dit jaar gratis aangeboden vanuit het Afvalbeleid van de gemeente Ede. Er kunnen maximaal zes groepen meedoen. Ook geschikt voor combinatiegroepen 6/7.	Het Groene Wiel, Wageningen	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=10301
37	zwerfafval	Doe ff gewoon, houd je buurt schoon (groep 6 t/m 8)	Aan de hand van een filmpje over het opruimen van de stad Utrecht na Koninginnedag ontdekken leerlingen hoeveel werk het is om zwerfafval op te ruimen. Zouden de leerlingen hierna nog zomaar een blikje op straat gooien? En is afval eigenlijk wel afval?	Gemeente Utrecht, Natuur- en Milieucommunicatie	www.nmepodium.nl/download/PODIUM33966.pdf
38	zwerfafval	Zwerfafval mooi niet!	gr 7-8 les 1: wat is zwerfafval? les 2: daders en balers les 3: actie!	Nederland Schoon	www.zwerfafvalmooiniet.nl
39	zwerfafval	Leskist zwerfafval	Deze leskist voor groep 7 en 8 gaat over zwerfafval. Leerlingen leren vanuit diverse invalshoeken op actieve en onderzoekende wijze over het thema. Door middel van een simpel gedragsonderzoek, een gebied rond de school schoon prikken, een bezoek aan de supermarkt en een onderzoek over vertering, wordt duidelijk wat zwerfafval en het zwerfafvalprobleem is en hoe we het aan kunnen pakken.	Accres Apeldoorn	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=4198
40	zwerfafval	Project De Zwerfafvaladviseurs,	Zomaar de schoolomgeving opruimen is voor leerlingen niet zo interessant. Het wordt pas interessant wanneer zij zelf als onderzoekers, vervolgens als actievoerders en uiteindelijk als adviseurs van de school aan de slag gaan! Het project De Zwerfafvaladviseurs is een onderdeel van de campagne Nieuwegein Schoon, Heel Gewoon! In dit project krijgen de leerlingen veel eigen verantwoordelijkheid. Na een onderzoek en een actie van de leerlingen gaan zij anderen informeren over zwerfafval.	BuitenWijs (Nieuwegein, Lopik, IJsselstein en Houten)	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=3619
41	zwerfafval	Schoolomgeving 7/8	Een leskist vol praktische ideeën en materialen om de schoolomgeving te onderzoeken. hierbij wordt gekeken naar veiligheid, vandalisme, flora, fauna, en zwerfafval.	Duurzaamheidscentrum Vlaardingen	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=10524
42	zwerfafval	Zwerfafval	De leerlingen gaan op een actieve manier aan de slag met het thema zwerfafval. Ze kijken welke problemen er spelen rond zwerfafval en wat er aan te doen is. Ze voeren een eenvoudig gedragsonderzoek uit en kijken naar hun eigen houding t.a.v. zwerfafval. Ze nemen het nut van verpakkingmateriaal onder de loep en onderzoeken de vertering van verschillende soorten materialen. Welke materialen verteren wel, welke slecht en welke helemaal niet? Doormiddel van een winkelspel ontdekken ze hoe je bij de aankoop van producten kunt letten op verpakkingen en afval. Na reservering van de leskist, nemen wij contact met u op om een zwerfafvalactie rond de school te organiseren. De kinderen worden zich bewust van het afval in hun eigen leefomgeving, de gevolgen ervan en ruimen het op. Lijkt op Afval!h!	De Kaardebol - Zutphen	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=7738
43	zwerfafval	De groenste straat verkiezing - Ecolids	De kinderen gaan samen de groenste straat van de buurt kiezen. Via inspectie van de vooraf opgestelde criteria worden een aantal straten geïnspecteerd en beoordeeld. De straat die de meeste punten heeft verzameld wint het predicaat Groenste Straat. Indien gewenst kan dit project afgesloten worden met de onthulling van een heus	Natuur en Milieu Educatie (NME), Gemeente Amsterdam	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=13288

			straatnaambordje, waarbij de buurtbewoners worden uitgenodigd. Hiervoor zijn uiteraard dan meerdere lessen nodig.		
44	zwerfafval	Reportersclub / missie zwerfafval	Een missie is een opdracht die je in je eentje kunt doen of met een team. Je rapporteert erover op reportersclub.samsam.net	Samsam	http://reportersclub.samsam.net/missie/op-onder-zoek-naar-zwerfafval_149/c2ad2885/presenteren
45	zwerfafval	Lesbrief 3 plastic soep	In onze oceanen drijven meer dan vijf biljoen stukjes plastic. Al die plastic deeltjes samen noemen we plastic soep. Wetenschappers voorspellen dat de plastic soep de komende jaren alleen maar groter wordt. In deze Samsam leggen we uit hoe plastic soep ontstaat en wat er zo gevaarlijk aan is. Kinderen uit verschillende landen vertellen wat ze zelf doen tegen plastic soep.	SamSam	http://www.samsam.net/wp-content/uploads/2015/05/samsam_03_2015_lesbrief-13-april.pdf
46	zwerfafval	Verdiepingsleskist Zwerfafval bovenbouw	Doel van de verdiepingsleskist zwerfafval is dat leerlingen zich bewust worden van hun eigen gedrag ten aanzien van veroorzaken en/of voorkomen van zwerfafval. Ook leren ze zwerfafval onder te verdelen in diverse afvalfracties. De bovenbouw krijgt ook te maken met het mondiale aspect van zwerfafval.	Van Andel-Spruijt Natuurcentrum	http://www.nmegids.nl/algemeen/lesaanbod/itemtonen.php?code=12567
47	zwerfafval	Internetles plastic soep	Wikiwijsles Plastic Soep. Informatie, filmpje en les ideeën	Plastic soep Foundation	http://maken.wikiwijs.nl/39677/Plastic_soep_page-425430

Bijlage 3 Voortgezet onderwijs lesmateriaal en activiteiten

13. Lesmaterialen

Nr	Thema	Naam	Omschrijving	Aanbieder	url meer info
1	Aardrijkskunde	Canny - the garbage game	Om de strijd aan te gaan met zwerfafval gebruiken scholen nu vaak nog repressief beleid. Canny gaat uit van plezier om gedrag te veranderen. Afval inzamelen moet vooral leuk zijn!	Gemeente Heerlen / Tomra	http://www.agarbagegame.nl
2	Aardrijkskunde	De plastic soep in de oceanen	De plastic soep in de oceanen	OVAM en verpakkingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
3	Aardrijkskunde	Ruimtelijke ordening en de impact op zwerfafval	Ruimtelijke ordening en de impact op zwerfafval	OVAM en verpakkingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
4	Aardrijkskunde	De cyclus van afvalverwerking	De cyclus van afvalverwerking	OVAM en verpakkingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
5	Aardrijkskunde	Ladder van Lansink competitie	Ladder van Lansink competitie	OVAM en verpakkingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
6	Aardrijkskunde	Coastwatch: vuil in zee	in korte tijd worden leerlingen experts op één aspect van afval in zee, waarna ze met een korte presentatie hun kennis delen met de anderen alle niveaus ak, mij	Stichting de Noordzee	www.coastwatch.nl
7	Aardrijkskunde	Coastwatch: waar komt het afval op het strand vandaan?	klassengesprek over wat er op het strand ligt aan afval en waar dat vandaan komt vmbo en ob havo/vwo ak, mij	Stichting de Noordzee	www.coastwatch.nl
8	Aardrijkskunde	Rollenspel	Rollenspel 4-5 VWO beachlitter op Hawaii met Greenpeace, bedrijfsleven, vissers etc. Gezamenlijk een oplossing vinden	studieproject	www.marienafval.weebly.com
9	Aardrijkskunde	De grootste afvalberg ter wereld	Web opdracht over plastic soep behorend bij de methode Humboldt	Malmberg	http://www.humboldt-online.nl/Nieuws/De-grootste-afvalberg-ter-wereld.htm
10	Techniek	Coastwatch: afbreekbaarheid van afval	leerlingen gaan op zoek naar informatie over de afbreekbaarheid van verschillende soorten afval vmbo, ob havo/vwo ma, nask	Stichting de Noordzee	www.coastwatch.nl
11	Techniek	Coastwatch: pvc??	niet alle schadelijke stoffen zijn zichtbaar, met een proef testen leerlingen of in plastic voorwerpen pvc zit vmbo, ob havo/vwo nask	Stichting de Noordzee	www.coastwatch.nl
12	Techniek	Afval sorteren: mens versus machine	Afval sorteren: mens versus machine	OVAM en verpakkingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
13	Techniek	Recycling	Leerlingen gaan aan de slag om de mogelijkheden van hergebruik te ontdekken. Na uitleg en met behulp van een lespakket gaan ze aan de slag. Ze gaan zelf producten uit elkaar halen. Een televisie is bijvoorbeeld opgebouwd uit honderden onderdelen. Welke onderdelen kunnen gebruikt worden in een ander product en gaan zo een nieuw leven tegemoet?	Gemeente Schoon	www.indevuilbak.be/educatie
14	Techniek	Afbraaktijden - sorteren - afvalladder	Afbraaktijden - sorteren - afvalladder	OVAM en verpakkingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
15	Techniek	Biologisch afbreekbaar plastic maken	Biologisch afbreekbaar plastic maken	OVAM en verpakkingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
16	Techniek	Ontwerp prototype vuilnisbak	Ontwerp prototype vuilnisbak	OVAM en verpakkingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
17	Techniek	Voedselkringloop versus afvalkringloop	Voedselkringloop versus afvalkringloop	OVAM en verpakkingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
18	Techniek	Levenscyclusanalyse PET en PS	Levenscyclusanalyse PET en PS	OVAM en verpakkingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
19	Techniek	Microplastics	Microplastics	OVAM en verpakkingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
20	Techniek	Van A(fval) tot Z(werf)vuil - leerlingenbundel	Van A(fval) tot Z(werf)vuil - leerlingenbundel	OVAM en verpakkingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
21	Techniek	Watt n zooi	Lesblad vergisting + docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
22	Techniek	Watt n zooi	Lesblad verwerking + docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
23	Techniek	Watt n zooi	Lesblad afval scheiden+ docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden

24	Techniek	Watt n zoot	lesblad energie uit afval + docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
25	Techniek	Watt n zoot	lesblad slimme energie + docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
26	Techniek	Watt n zoot	lesblad afval verbranden + docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
27	Techniek	Watt n zoot	lesblad afval sorteerder + docenten handleiding	HVC Groep	http://wattnzooi.hvcgroep.nl/docenten/materiaal_downloaden
28	Biologie	Zwerfafval, kan IK er wat aan doen	Dit is een lespakket biologie voor het derde en vierde leerjaar VMBO voor de leerweg BB (Basis Beroepsgericht).	Stichting Nederland Schoon / kenmerk	http://kenmerk.nl/zwerfafval-kan-iker-wat-aan-doen-bb.html
29	Biologie	Zwerfafval en mijn consumptiegedrag	Zwerfafval en mijn consumptiegedrag	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
30	Biologie	Zwerfafval op mijn boodschappenlijstje?	Zwerfafval op mijn boodschappenlijstje?	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
31	Economie	De impact van economische groei op afval	De impact van economische groei op afval	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
32	Economie	Groepsdruk en sociaal wenselijk gedrag	Groepsdruk en sociaal wenselijk gedrag	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
33	Maatschappijleer	Darwin en de strijd tegen zwerfafval	Darwin en de strijd tegen zwerfafval	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
34	Maatschappijleer	Zet eens een andere bril op je snoet	Zet eens een andere bril op je snoet	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
35	Maatschappijleer	Zwerfboard (moodboard)	Zwerfboard (moodboard)	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
36	Frans	Qui produit les déchets sauvages?	Qui produit les déchets sauvages?	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
37	Frans	Sous les déchets la plage	Sous les déchets la plage	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
38	Geschiedenis	Het begrip afval doorheen de geschiedenis	Het begrip afval doorheen de geschiedenis	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
39	Nederlands	Coastwatch: slachtoffers van zwerfafval	leerlingen ontdekken dat afval schadelijk kan zijn voor de dieren in zee en schrijven er een artikel over vmbo, ob havo/vwo mij, ned	OVAM en verpakingsindustrie	www.coastwatch.nl
40	Nederlands	Presentatie en debat	Presentatie en debat	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
41	Nederlands	Sensibilisatiecampagne	Sensibilisatiecampagne	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
42	Nederlands	Eigenzinnig krantenartikel	Eigenzinnig krantenartikel	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
43	Nederlands	Beleidsvoorstellen: normen en waarden	Beleidsvoorstellen: normen en waarden	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
44	Nederlands	Creatief fictieverhaal	Creatief fictieverhaal	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
45	Nederlands	Het leven zoals het is – zwerfafval	Het leven zoals het is – zwerfafval	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
46	Nederlands	Interne en externe motivatie	Interne en externe motivatie	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
47	Nederlands	Interview	Interview	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
48	Nederlands	Lezersbrief	Lezersbrief	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
52	Nederlands	Limerick	Limerick	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
53	Nederlands	Sprookje herschrijven	Sprookje herschrijven	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
54	Nederlands	Zwerfafvalpoëzie	Zwerfafvalpoëzie	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
55	Wiskunde	Enquête verwerken/statistiek	Enquête verwerken/statistiek	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
56	Wiskunde	Enquêtegegevens	Enquêtegegevens	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
57	Wiskunde	Zwerfafval turven en in diagrammen gieten	Zwerfafval turven en in diagrammen gieten	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie
58	Wiskunde	Zwerfafvalgegevens in verschillende diagrammen	Zwerfafvalgegevens in verschillende diagrammen	OVAM en verpakingsindustrie	www.indevuilbak.be/educatie

14. Vakoverstijgende lessen en projecten

Nr	Naam	Omschrijving	Aanbieder	url meer info
1	Litter Less Campaign	Samen met Eco Schools in 27 landen uitgerolde actie tegen zwerfafval. Leerlingen schrijven artikelen of maken reportages over aan zwerfafval gerelateerde onderwerpen. List of participating countries; Canada, France, Germany, Israël, Kazachstan, Montenegro, Portugal, Romania, Slovakia	Young Reporters for the environment	www.yre.global
2	Scholen voor duurzaamheid	Scholen voor duurzaamheid brengt scholen en bedrijven bij elkaar. Leerlingen werken in opdracht van echte opdrachtgevers. Ze doen onderzoek of maken een ontwerp rond een actuele maatschappelijke kwestie. De leerlingen werken in groepjes – ‘adviesbureaus’ - de opdracht uit. Met hulp van deskundigen zoeken ze naar antwoorden en oplossingen. Tot slot presenteren de leerlingen wat zij hebben bedacht om zwerfafval te verminderen of te voorkomen.	IVN	http://www.scholenvoorduurzaamheid.nl/10223
3	Expeditie Zwerfafval	Als ‘junior-onderzoekers’ kregen leerlingen echte klanten met een onderzoeksvraag toegewezen, zoals Waterschap Rivierenland, Team Wijkbeheer van Gemeente Culemborg en de Plastic soep Foundation. Voor deze klanten gingen zij onderzoek verrichten, waar veldwerk een onderdeel van was. Sommige groepjes onderzochten welk afval en hoeveel afval er op bepaalde locaties lag. Anderen hebben volwassenen en jongeren geïnterviewd of geobserveerd. Zij verwerkten de verkregen resultaten in een rapport en bedachten aan de hand van deze resultaten zelf oplossingen voor de klant.	Lonneke Crusio	www.culemborg.nl
4	Welkom in mijn wijk	Welkom in onze Wijk integreert burgerschap en participatie op een concrete en zichtbare wijze. Jongeren brengen in beeld wat zij goed en minder goed vinden in hun wijk. Op een digitale kaart plaatsen ze ‘prikkers’ voor de zogenaamde hot- en notspots en bedenken verbeterplannen. Ze laten deze plekken en het verbeterplan vervolgens zien aan volwassenen. Op deze manier ontdekken jongeren hun wijk, denken ze mee hoe het beter kan en laten ze bewoners en bestuurders de wijk zien door de bril van jongeren.	Codename Future	www.codenamefuture.nl
5	Ik doe er toe	Gedrag: ik doe ertoe! is een interventie die gericht is op het voorkomen van antisociaal gedrag bij middelbare scholieren om zo een goed samenlevingsklimaat te creëren in de klas en daar buiten. Na de inzet van het project zijn leerlingen zich bewust van wat hun gedrag betekent voor hun omgeving. Ze zijn in staat te beoordelen welk gedrag in sociale situaties het leefklimaat positief beïnvloedt en welke een negatieve invloed hebben en maken op grond van dit oordeel bewuste keuzes voor hun eigen gedragsrepertoire.	Codename Future	www.codenamefuture.nl
6	Afval analyse	Leerlingen gaan in groepjes zwerfafval ruimen in een deel van een dorp of wijk. Na het opruimen gaan ze het verzamelde afval analyseren; wat is er allemaal gevonden? Waarom ligt het zwerfafval op de betreffende locatie? Gaat het om incidenten of is sprake van een structureel probleem? De resultaten worden gepresenteerd aan de klas.	Gemeente Schoon	
7	Afvalonderzoek snoeproute	Tijdens het afvalonderzoek gaan de leerlingen (in groepen) een snoeproute onderzoeken. Ze analyseren wat er allemaal ligt, waarom ligt het er, wie zijn de veroorzakers, waar ligt het meeste afval en wat is/zijn de oplossing(en)? De groepen presenteren de resultaten van het onderzoek aan de wethouder.	Gemeente Schoon	
8	Waste Battle	Tijdens de eind battle presenteren de zes beste teams hun oplossing voor het voorkomen van zwerfafval. Ieder team krijgt daar 3 minuten voor, waarna de juryleden 3 minuten hebben om verhelderende vragen te stellen.	Gooitz, NMO, NOVON	http://www.novon.nl/362-WasteBattleZwolle.html
9	Bewustmakingscampagne	Bewustmakingscampagne	OVAM en verpakkingsindustrie België	www.indevuilbak.be/educatie
10	Zwerfafvalonderzoek op school	Zwerfafvalonderzoek op school	OVAM en verpakkingsindustrie België	www.indevuilbak.be/educatie
11	Een opruimactie als sociaal gebeuren	Een opruimactie als sociaal gebeuren	OVAM en verpakkingsindustrie België	www.indevuilbak.be/educatie

15. Maatschappelijke stages

	Naam maatschappelijke stages	omschrijving	niveau leerlingen	Meer informatie
1	AdVIESvraag	De stage wordt vormgegeven in een onderzoeks- adviesopdracht over zwerfafval. De stage bestaat uit het in kaart brengen van afvalbakken in onderzoeksgebied, schouwen, het houden van interviews met mede leerlingen en opstellen van een adviesrapport.	havo - vwo	PlanTerra (2012) Zwerfafval (stage)opdrachten voortgezet onderwijs
2	Anti Zwerfafvalposter	De leerlingen maken een anti-zwerfafvalposter die (tijdelijk) wordt opgehangen op school of in de buurt van de school	vmbo	PlanTerra (2012) Zwerfafval (stage)opdrachten voortgezet onderwijs
3	Buurtinterviews	De leerlingen houden straatinterviews met voorbijgangers, winkeliers en bewoners over zwerfafval in de buurt en presenteren hun bevindingen.	vmbo	PlanTerra (2012) Zwerfafval (stage)opdrachten voortgezet onderwijs
4	Buurtonderzoek	Leerlingen bedenken een onderzoeksopzet, brengen in kaart waar volgens de buurtbewoners de grootste problemen liggen op het gebied van zwerfafval in de openbare ruimte op dit moment. De leerlingen bedenken vervolgens oplossingen voor de geïdentificeerde problemen.	vmbo, havo, vwo	Public Result (2013) Scholen betrekken bij de aanpak van zwerfafval
5	Check je plek	De stageopdracht bestaat uit het schouwen op diverse locaties zoals in en om het winkelcentrum of de speeltuin en sluit af met het presenteren van de resultaten van de schouw.	havo - vwo	PlanTerra (2012) Zwerfafval (stage)opdrachten voortgezet onderwijs
6	Creatieve Campagne – Zwerfafval: gooi het in de groep!	Leerlingen stellen een plan van aanpak op en ontwikkelen een aansprekende communicatiecampagne die duidelijk maakt dat zwerfafval ‘niet cool’ is. Hierdoor worden leerlingen zich ervan bewust dat afval gewoon in de prullenbak moet. Na een tijdje onderzoeken de leerlingen of de campagne effect heeft gehad bijvoorbeeld door middel van een internetpoll of schouw.	vmbo, havo, vwo	Public Result (2013) Scholen betrekken bij de aanpak van zwerfafval
7	Creatieve communicatie: campagne tegen zwerfafval	Leerlingen bedenken een communicatiecampagne over zwerfafval om zoveel mogelijk leerlingen te bereiken. De leerlingen stellen een plan op, voeren dit plan vervolgens uit en enquêteren na enige tijd om te bepalen of de campagne bekend is geworden en aanspreekt. De resultaten worden ten slotte door de leerlingen gepresenteerd.	havo - vwo	Public Result (2013) Scholen betrekken bij de aanpak van zwerfafval
8	Gebiedsadoptie	Groepen leerlingen adopteren elk een gebied rond de school of in een wijk. Dat houdt in dat de prullenbakken in het betreffende gebied door de groep leerlingen worden geleegd en de directe omgeving ervan wordt schoongehouden. Voor het beste schoongehouden gebied kan eventueel een kleine beloning of tegenprestatie beschikbaar komen.	vmbo, havo, vwo	Public Result (2013) Scholen betrekken bij de aanpak van zwerfafval
9	Hoe schoon wordt de wijk beleefd?	Leerlingen houden straatinterviews met buurtbewoners, bespreken de opbrengsten met de wijkraad, bedenken acties om de wijk schoner te maken en presenteren hun oplossingen.	onbekend	Oranjewoud (2012) Aanpak zwerfafval Schoolomgeving gemeente De Bilt
10	Hotspot or Notspot	Waarom is de ene plek in de wijk meer of minder vervuild dan de andere? Leerlingen vergelijken plekken en zoeken naar de oorzaken van vervuiling. Vervolgens bedenken leerlingen een actieplan om de problemen te verminderen en voeren dit actieplan ten slotte uit.	vmbo, havo, vwo	Codename Future
11	Lesprogramma voor basisschoolleerlingen ontwikkelen	Leerlingen krijgen eerst zelf les over zwerfafval, waarna zij het geleerde overbrengen aan basisscholieren. Door het overbrengen van de boodschap zullen de leerlingen zelf ook minder geneigd zijn hun afval op straat te gooien. Deze les kan afgesloten worden met opschoonactie van het schoolplein van de basisschool.	vmbo, havo, vwo	Public Result (2013) Scholen betrekken bij de aanpak van zwerfafval
12	Maatschappelijk stage zwerfafval	In dit rapport is te lezen hoe een maatschappelijke stage voor middelbare scholieren gericht op het opruimen van zwerfafval op de parkeerterreinen bij het strand van Bloemendaal aan Zee en het strand zelf is opgezet en uitgevoerd. Met name na strandfeesten die in en rond de strandtenten worden gehouden kennen deze plaatsen veel zwerfafval. Leerlingen werken in 4 dagen toe naar een opschoondag. Dag 1 wordt het onderzoeksgebied verkend en worden interviews gehouden met bezoekers en ondernemers, dag 2 is een excursie naar een afvalverwerkingsbedrijf en een interactieve les, dag 3 vragen leerlingen aandacht voor de komende opschoondag en werken ze in teams ideeën uit, dag 4 is de opschoondag zelf met zoveel mogelijk vrienden, familie en bekenden	vmbo-t	Public Result (2013) Maatschappelijke stage zwerfafval Bloemendaal
13	Maatschappelijke stage - Terugdringen overlust zwerfafval	Deze stage betreft een werkweek voor de leerlingen van de tweede klassen. De werkweek zal bestaan uit het monitoren, opruimen en rapporteren van zwerfafval, waarbij 300 leerlingen (12 klassen) in groepjes op pad gaan. De verschillende gebieden die worden betrokken bij de stage worden 8 x bezocht op verschillende momenten.	vmbo, havo en vwo	MWH (2011) Gebiedstraject Schoolomgeving Venlo – maatschappelijke stage Nog wachten op toestemming publicatie

	Naam maatschappelijke stages	omschrijving	niveau leerlingen	Meer informatie
14	Monitoring Zwerfafval	Leerlingen onderzoeken in tweetallen 3 gebieden: in de school, rondom de school en op de route naar het winkelcentrum. Op aangegeven locaties zullen door de leerlingen worden geschouwd m.b.v. een schoonheidsgradenkaart, waarna ze verslag doen van hun bevindingen.	havo - vwo	PlanTerra (2012) Zwerfafval (stage)opdrachten voortgezet onderwijs
15	Opzetten buurtteam	Deze stage bestaat uit het opzetten van een team van buurtwachters om zwerfafval te prikken of schouwen. Er zijn verschillende opties mogelijk; Optie 1: Aangevoerd door de leerlingen kan een buurtprikteam met een groepje of 'pool' van bewoners periodiek de buurt en de omgeving (bv. park) schoonmaken. Leerlingen werven daartoe de bewoners en maken met hen afspraken. Optie 2: Aangevoerd door de leerlingen kan een wijk <u>schouw</u> team met een groepje of 'pool' van bewoners periodiek de buurt en omgeving schouwen. Leerlingen werven daartoe de bewoners, maken met hen, de gemeente en medeleerlingen afspraken over hoe de meldingen worden doorgezet en aangepakt.	vmbo, havo en vwo	Public Result (2013) Scholen betrekken bij de aanpak van zwerfafval
16	Organiseren opschoondag	Met een prikactie wordt de omgeving schoongemaakt door de leerlingen en zo wordt deels bewustwording gecreëerd onder de leerlingen. Eén groep leerlingen (bijvoorbeeld een klas in opdracht van de leerlingenraad) organiseert de (opschoon)middag; de rest van de school helpt tijdens de middag mee.	vmbo, havo en vwo	Public Result (2013) Scholen betrekken bij de aanpak van zwerfafval
17	Pimp and clean	Leerlingen verzamelen in groepjes van vier afval in de omgeving van de school, krijgen vervolgens een workshop graffiti van een kunstenaar waarna ze een afvalbak pimpen.	vmbo	PlanTerra (2012) Maatwerkplan zwerfafvalaanpak scholen Zeist
18	Pimpen van afvalbak	Leerlingen pimpen de afvalbakken op of rond school; leerlingen maken een ontwerp en voeren dit uit met verf of graffiti.	vmbo	PlanTerra (2012) Zwerfafval (stage)opdrachten voortgezet onderwijs
19	Snoeproute in beeld	Deze stage bestaat uit een aantal elkaar aanvullende onderdelen gericht op het vergroten van het bewustzijn over het onderwerp zwerfafval en op het voorzien van de gemeente van aanvullende informatie gegoten in een voor leerlingen aantrekkelijk format. De leerlingen onderzoeken hoe schoon de snoeproute is en geven de snoeproute vervolgens afhankelijk van de resultaten een rapportcijfer. Dit rapportcijfer kan met een bord worden gecommuniceerd zodat er ook een signaal aan de buurt wordt gegeven dat er aandacht voor zwerfafval is. De leerlingen voeren hierbij ook een afvalbakkenonderzoek uit en presenteren ten slotte hun bevindingen d.m.v. een film of fotoreportage.	vmbo, havo en vwo	PlanTerra (2012) Maatwerkplan zwerfafvalaanpak scholen Zeist
20	Snoeproute Schoon!	Leerlingen brengen het zwerfafval op de route tussen thuis of het winkelcentrum en in de school in kaart, bedenken een actieplan en voeren dit uit.	vmbo, havo en vwo	Codename Future
21	Taskforce TRASH	Leerlingen organiseren een schoonmaakactie waarbij zoveel mogelijk mensen worden gemobiliseerd.	vmbo, havo en vwo	Codename Future